La renovació de l'escola pública

de l'Empordà a tot Catalunya

(1900-1939)

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Arxiu Històric de Girona

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà

Museu del Joguet de Catalunya

Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana

Idea i producció:
Salomó Marquès, Erika Serna, Montse Colera, Josep Maria Joan, Joan Ferrer, Montserrat Hosta

Textos:
Salomó Marquès
Rosa Maria Moret
Josep González-Agàpito
David Pujol i Fabrelles

Disseny gràfic:
HGdisseny

Agraïments:
Arxiu Comarcal del Baix Empordà, Arxiu Fotogràfic de Barcelona. Institut de Cultura, Arxiu Municipal de Girona. Centre de Recerca i difusió de la Imatge, Arxiu Nacional de Catalunya. Família Gelabert Tremoleda, INSPAI. Centre de la imatge de la Diputació de Girona, Maria Dolors Aguilella Ribot, de Cantallops, Josep M. Oliveras, Concepció Reixach, Pere Roura Sabà, Santi Soler Simon, Rosa Deulofeu Carbona, Roser Vila Roca.

Imprimeix:
Palahí Arts Gràfiques

Diposit legal:
GI-1.481-2013

Tiratge:
500 exemplars

Es permet la reproducció total o parcial, la distribució i la comunicació pública de l'obra, sempre que es reconegui l'autoria de l'obra original. No es permet la creació d'obres derivades.

Organitza:

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Arxiu Històric de Girona

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà

Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana

Col·labora:

Figueres oberta

Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà - Arxiu Històric de Girona - Museu del Joguet de Catalunya

La renovació de l'escola pública

de l'Empordà a tot Catalunya

(1900-1939)

Salomó Marquès
Rosa Maria Moret
Josep González-Agàpito
David Pujol i Fabrelles

Figueres - Girona
2013

1. - Presentació
Joan Pluma i Vilanova
Director general d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni

2.- Justificació
Josep Maria Joan Rosa
Director del Museu del juguet de Catalunya / Figueres

3.- L'esplendor del magisteri gironí
per Salomó Marquès

4.- La Renovació Pedagògica durant la República, 1931-1939
per Rosa Maria Moret

5.- Revistes i llibres per renovar l'escola
per Josep González-Agàpito

6.- L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana a l'Alt Empordà
per David Pujol i Fabrelles

Presentació

Joan Pluma i Vilanova
Director general d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni

Que enguany s'escaigui el primer centenari de les Converses Pedagògiques, una iniciativa de l'àmbit de l'ensenyament, modèlica, innovadora i renovadora, és una efemèride que no podíem permetre'ns de deixar passa per alt. És, també, una qüestió plenament d'actualitat —els canvis de model i noves reformes educatives— que justifica que l'Arxiu Històric de Girona, l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà i el Museu del Joguet de Figueres, assessorats per la Societat d'Història de l'Educació i pel Departament Departament de Pedagogia de la Universitat de Girona, hagin promogut una exposició i un catàleg commemoratius. Aquesta iniciativa, a més, encaixa perfectament amb les activitats de difusió del patrimoni documental del nostre país, tasca que, entre altres, els arxius del país desenvolupen amb una projecció i solvència molt destacades.

El catàleg que segueix, tanmateix, no se centra exclusivament a explicar aquell moviment pedagògic que va introduir uns canvis substantius en els mètodes d'aprenentatge —fins aleshores anquilosats, estàtics, basats en el cultiu de la memòria— i, sobretot, en el rol del mestre respecte dels seus alumnes. Els quatre textos que conté expliquen la societat que va veure néixer i on es va desenvolupar aquell moviment, les institucions escolars més representatives, els llibres escolars que van distribuir-se i que van assolir uns nivells de rigor científic gens menyspreable, els mestres més representatius de les comarques de Girona que van liderar el moviment de renovació pedagògica, els òrgans d'expressió —els butlletins i les revistes— del professorat i, finalment, la transcendència de l'Associació Protectora com a entitat que va vetllar perquè la llengua catalana, exclosa durant segles de l'ensenyament oficial, fos present dins les aules.

La connexió entre els arxius, custodis i difusors de la documentació de la nostra societat, i el món de l'ensenyament, es fa del tot necessària per a promoure uns valors que avui són plenament vigents i, probablement, encara necessaris de reiterar. Són uns valors intrínsecs a la democràcia, a la igualtat d'oportunitats, a l'humanisme i a la consideració de servei públic i de qualitat d'unes professions, la d'arxivers i la de mestres i professors en aquest cas, que mereixen la nostra consideració i el nostre reconeixement.

Que aquestes ratlles serveixin d'agraïment a tots els mestres i pedagogs que van promoure la renovació de l'escola pública, iniciada fa cent anys en terres alt empordaneses i difosa immediatament per tot Catalunya, agraïment que faig extensiu a tots els que han participat en la celebració d'aquesta efemèride, en especial a la directora de l'Arxiu Històric de Girona, la Montserrat Hosta, que no l'ha pogut veure finalitzada perquè, malauradament, fa pocs mesos ens va deixar.

Justificació

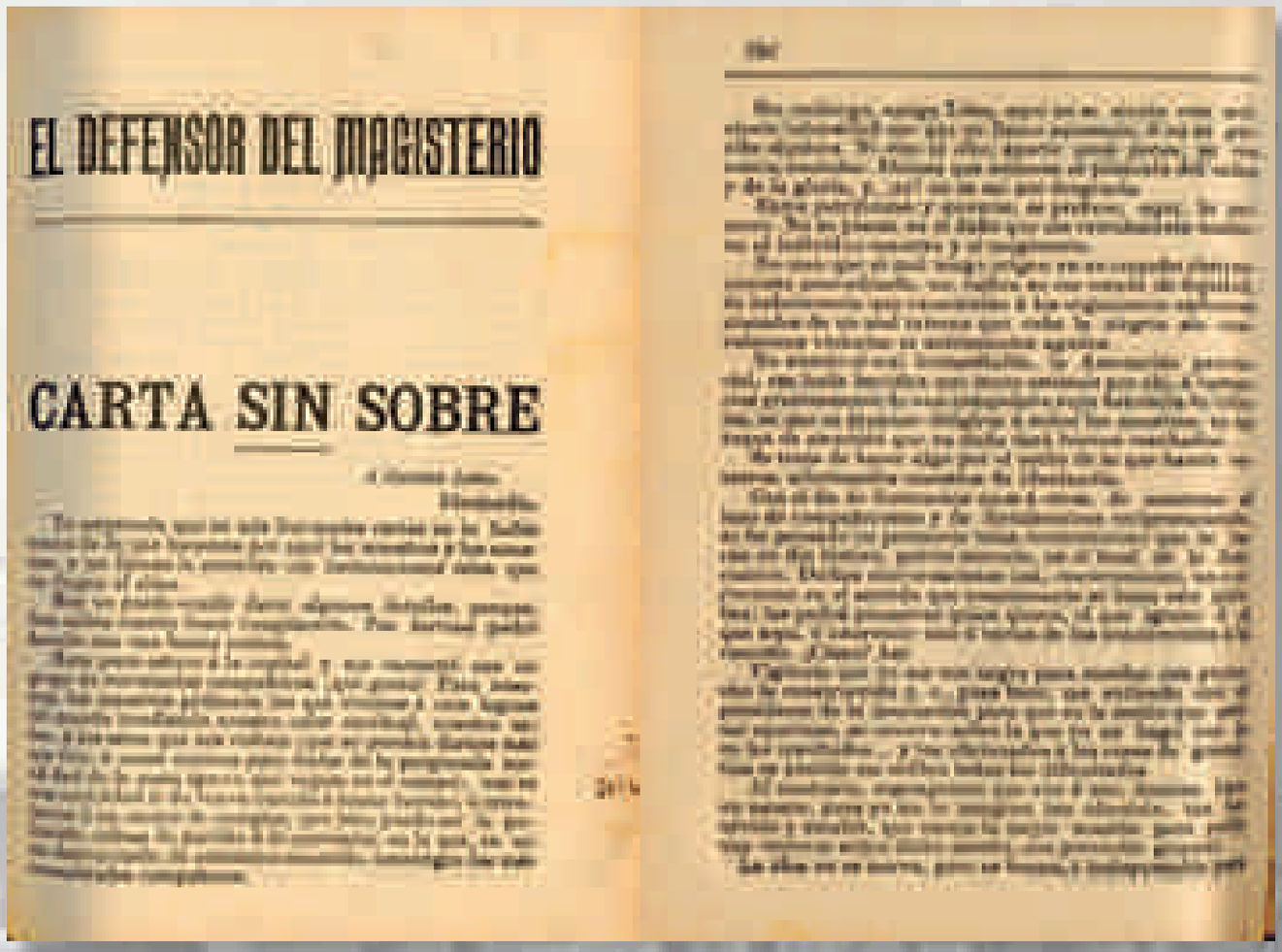
Josep Maria Joan Rosa
Director del Museu del Joguet de Catalunya / Figueres

Aquest catàleg, que acompanya l'exposició del mateix títol, sorgeix de la voluntat de reconèixer als mestres que a principis del segle XX van revolucionar els principis de l'escola pública i de l'educació que imperava en aquells moments a Catalunya i a Espanya. Les iniciatives més novadores van sorgir a l'Empordà i, des d'aquí, s'exportaren a la resta de Catalunya. Un element clau d'aquesta renovació va ser la formació impartida als nous mestres, així com la que es va realitzar de forma contínua o permanent entre aquells que ja ho eren.

Les trobades de mestres de l'escola pública sota el lema "Converses Pedagògiques" nasqueren el 1903 i van ser el motor d'una sèrie de propostes (escoles d'estiu per a mestres, conferències pedagògiques, publicacions professionals, etc.) que van quedar truncades a causa de la Guerra Civil i de la posterior instauració de la dictadura franquista amb el consegüent exili de molts mestres.

Des del Museu del Joguet de Catalunya, volíem recuperar de l'oblit i de l'anonimat els mestres que a principis del segle XX van treballar a consciència per poder tenir una escola pública de qualitat a Catalunya. Hem trobat la complicitat necessària en el professor de Pedagogia a la Universitat de Girona Salomó Marquès que, com tot bon mestre, ens ha anat captivant amb explicacions, històries i anècdotes que ens ha anat desvetllant a mesura que avançàvem en el contingut tant del catàleg com de l'exposició.

Finalment, volem fer una menció molt especial a Montserrat Hosta, que va ser Directora de l'Arxiu Històric de Girona. Implicada des del primer moment en aquest projecte, dissortadament ens va deixar de forma sobtada sense poder veure el resultat final de la tasca en la qual va col·laborar de forma tan compromesa.

EL DEFENSOR DEL MAGISTERIO

CARTA SIN SOBRE

Con el fin de ilustrarnos unos á otros, de mantener el lazo de compañerismo y de fortalecernos recíprocamente, se ha pensado en promover unas *conversaciones* que se darán un día festivo, prévio anuncio, en el local de la Asociación. Dichas conversaciones [así, *conversaciones*, no *conferencias* en el sentido que comunmente se toma esta palabra] las podrá promover quien quiera, el que ignore ó el que sepa, é intervenir uno ó varios de los concurrentes á la reunión.

La "Carta sin sobre" de Silvestre Santaló va ser l'inici de les "Converses Pedagògiques": una experiència autogestionada de formació permanent a partir dels mestres públics de les escoles rurals.

L'esplendor del magisteri gironí

per Salomó Marquès

L'any 2013 es commemora el cent desè aniversari de l'inici de les Converses pedagògiques, una iniciativa de mestres públics de l'Empordà que, ben aviat, es difongué arreu de Catalunya. És per recordar aquesta efemèride educativa que oferim aquest catàleg com a acompanyament de l'exposició. Aquesta mostra presenta una visió general d'aspectes renovadors de l'escola pública des del 1903 fins al 1939, quan, amb la imposició de la dictadura franquista, el país, el magisteri i l'escola patiren un canvi radical.

Amb aquesta exposició volem contribuir a fer realitat el que Pere Vergés ja fa anys manifestava dels mestres gironins: "Potser algun dia s'estudiarà com cal l'aportació de les comarques gironines al desenvolupament de la pedagogia catalana. Han ofert al país un grapat de mestres excel·lents, molts dels quals eren autodidactes de la pedagogia, de la metodologia, de l'educació en el sentit més general i que sense mitjans materials i sense suport de cap mena saberen crear els seus propis mètodes de treball".

Magisteri públic gironí, ensenyament primari i renovació pedagògica són els tres eixos de les pàgines que segueixen. Això no vol dir que les propostes de canvi renovador fossin exclusivament les d'aquest col·lectiu. Afortunadament n'hi hagué d'altres en el camp de l'escola privada. Nosaltres ens cenyim a les que es desenvoluparen en el nostre territori. Perquè tingueren un caràcter generalitzat, no elitista. Es tracta de mestres que des de les escoles rurals promogueren tota mena d'iniciatives per reformar l'ensenyament i l'educació.

Abans de presentar aquesta proposta renovadora iniciada el 1903 recordem alguns trets destacables de l'ensenyament públic a finals del segle XIX i començaments del XX. Dir que les autoritats públiques, en general, tenien poc interès per l'escola i l'educació no és dir res de nou. El 1902 el comte de Romanones manifestava: "Hay escuelas confundidas con los hospitales, con los cementerios, con los mataderos, con las cuadras. El inspector de una de las zonas de Cataluña denunció el hecho de que existe en su jurisdicción una escuela conviviendo con una cárcel, otra instalada en un salón de baile y un cafè, y otra cuya única ventana se abre sobre un cementerio".

De fet, l'Estat invertia ben poc en l'ensenyament; moltes escoles -especialment en poblacions petites- funcionaven en edificis rònecs, això si no estaven en llocs que no eren els més adients per a la tasca que havien de fer. Hi havia un gran dèficit d'escoles. Per altra part, els nivells d'escolarització eren baixos i els índexs d'analfabetisme de la població eren elevats.

Des del punt de vista del treball dels mestres cal parlar d'una pobre formació docent i de rutina metodològica. El qui va ser governador civil de Girona durant la República, Claudi Ametlla, recorda la seva escola de Sarral, a la Conca de Barberà, a finals del segle XIX amb aquestes paraules: "Era una mena de magatzem de criatures de sis a dotze anys, la memòria dels quals s'exercitava a recitar o cantar coses més o menys útils, al mateix temps que, sense gaire convicció, hom els ensenyava a llegir, escriure, a comptar... i poca cosa més".

El desprestigi de l'escola pública era notable. Les paraules de Gaziel en l'obra *Tots els camins duen a Roma* ho manifesten amb tota cruesa: "A Catalunya, el mestre nacional, se l'anomenava 'el mestre tites'. No solament era un tòpic, admès arreu, que el pobre mestre de l'estat patia fam, es moria literalment de gana, sinó que a més se'n feia una mofa contínua i cruel, com si fos per culpa seva. [...] A l'ensenyament oficial, només hi anaven... els que no tenien més remei".

Les Converses pedagògiques

Les Converses pedagògiques les va proposar el mestre de Camallera, Silvestre Santaló. En la seva feina de cada dia a l'escola trobava a faltar aspectes que la formació que havia rebut a l'Escola Normal no li havia donat. Necessitava compartir amb altres companys la feina que feien en els seus pobles. Pensava que era del tot necessari intercanviar experiències. Per això va proposar realitzar unes trobades voluntàries de mestres per fer una "conversa" professional al voltant d'algun tema que els interessés. Una "conversa" que dirigiria el que sabia del tema i en la qual tots els participants poguessin intervenir directament. Res de conferències, que un parla i els altres escolten. Una "conversa" on tothom tenia dret a la paraula.

A la revista ***El Defensor del Magisterio*** el mestre Silvestre Santaló va publicar una "Carta sin sobre" on manifestava: "El maestro es un ser aislado en su trabajo, y nos es una necesidad ir de vez en cuando a tomar fuerzas, a orientarnos a un centro de energia. [...] Con el fin de ilustrarnos unos a otros, de mantener lazos de compañerismo y de fortalezernos recíprocamente, se ha pensado en promover unes "Conversaciones" (¡no conferencias!) que podrá promover quien quiera, el que ignore y el que sepa, y donde podrán intervenir los concurrentes".

Per si no quedava clara la proposta, posava el següent exemple: "Figúrate que yo me veo negro para enseñar con provecho la construcción gramatical. Pues bien, organizo una 'Conversa' sobre el tema y los aficionados a las cosas de la gramática, me ayudan a orillar las dificultades. Pronto la primera".

La proposta va ser molt ben acceptada pels companys. Entre els homes i les dones que treballaven aïllats a l'escola pública, cada un en el seu poble, hi havia preocupació per fer un ensenyament millor. Es tractava de renovar els continguts i les didàctiques, d'introduir nous ensenyaments i noves tècniques i, al mateix temps, d'ampliar i de millorar el bagatge intel·lectual i pedagògic dels mestres. Força mestres estaven convençuts de la importància de la seva feina per al futur del país. Invertir en educació era invertir en el futur.

La primera "conversa" va tenir lloc el 28 de juny del 1903 i s'hi va parlar de "Treballs manuals a les escoles de primer ensenyament". En aquell moment era un tema que interessava força als mestres per la novetat que representava i, també, perquè poca cosa n'havien après a les escoles Normal. El mestre de Cassà de la Selva Esteve Carles va ser el ponent. Hi varen participar mig centenar de mestres (46 homes i 4 dones), una xifra que

El Magisterio Gerundense

ÓRGANO DE LA ASOCIACIÓN DE MAESTROS NACIONALES DE GERONA

Dirección, Calle, Nº 8, A—GERONA

Els mestres públics gironins s'expressaven a través d'aquesta revista.

manifesta com la convocatòria responia a una necessitat d'una part del magisteri. De fet, al cap d'un mes, del 20 al 30 de juliol, es va celebrar a Girona un curs de treballs manuals. Va ser la primera Escola d'estiu del magisteri públic de Catalunya.

A aquesta primera "conversa" n'hi varen seguir d'altres, en què es van tractar temes ben variats: "L'ensenyament de la gramàtica", "Les conferències populars", "Les supersticions", "L'ensenyança cíclica", "Els exàmens", "L'educació dels pàrvuls", "Història", "Funcionament i mitjans d'implantació de les caixes d'estalvis", "Les comunitats religioses dedicades a l'ensenyament", etc.

El text de la convocatòria de les Converses, la carta de Silvestre Santaló, permet de veure no només les ànsies de formació permanent d'una bona part del magisteri públic sinó també altres aspectes estretament lligats amb la vida dels mestres, com són el foment de la companyonia i la relació entre els mestres que viuen aïllats en els pobles petits. L'autoformació serà un eix fonamental d'aquesta proposta. Són els mateixos mestres, homes i dones, els que explicaran què fan a l'aula i com ho fan. No caldrà esperar una proposta de formació que vingui de les autoritats

Adela Trayter (1874-1968) una de les mestres que va introduir a Catalunya el mètode Montessori

acadèmiques. La convocatòria d'una "conversa" la pot fer qualsevol mestre. Aquestes trobades, evidentment, seran participatives; tothom podrà dir-hi la seva.

Hem de parlar no pas d'una minoria selecta, sinó d'una majoria de mestres públics que acolliren i promogueren aquesta i d'altres variades propostes de formació. No parlem només de les Converses, que varen ser la primera iniciativa, sinó que pensem també en les publicacions professionals, els cursets, les conferències, etc.

En el text de la convocatòria de les Converses s'hi respira un determinat estil de fer de mestre i una determinada visió de la seva funció. Si es vol continuar la formació rebuda a l'escola Normal és per poder fer un ensenyament millor que contribueixi a bastir una societat moderna, ja que la cultura és el camí del progrés. L'escola és el camí per possibilitar la formació intel·lectual, moral i global dels nens i nenes del país. L'escola ha d'ajudar els infants a passar de súbdits a ciutadans.

El mateix any, 1903, les Converses es difongueren per altres territoris fora de la demarcació de Girona. A Lleida i Tarragona ho feren amb el suport de les associacions provincials de mestres. A Barcelona començaren més tard, el 1906, gràcies a la iniciativa del mestre Llorenç Jou i Olió, fill de Tortellà.

Una bona part d'aquests mestres que, des del primer moment, s'engrescaren i participaren a les Converses, practicava activitats renovadores a les seves escoles. Volien una nova escola, una nova manera d'ensenyar, millor, més agradable, més engrescadora i que desvetllés l'interès dels infants, menys memorística. Es volien noves metodologies i noves tècniques. En poques paraules, es volia una nova manera d'educar. Si llegim les revistes professionals de l'època (***El Magisterio gerundense, El Defensor del Magisterio***, ***Butlletí dels mestres***, etc.) hi anem trobant les seves experiències, que eren estímul per a altres companys.

Aquesta reivindicació anava estretament lligada a una altra: la de la dignificació de la pròpia feina i de l'educació. No n'hi ha prou de millorar l'escola, també es volien millores socials i professionals, en el marc d'una societat democràtica i catalana.

Els noms d'Antoni Balmanya, Josep Dalmau Carles o Salvador Genís formen part de la que es pot considerar l'avantguarda d'aquest moviment. Balmanya serà la figura senyera. Les "lliçons de coses" eren la base del seu ensenyament. Les sortides, el contacte directe amb l'entorn, etc., marcaran un nou estil d'ensenyar. Insistia que cada mestre havia de tenir la seva biblioteca personal. La seva escola i la seva manera d'ensenyar es varen convertir en un reclam per als mestres amb afany de canvi i millora.

D'altres mestres públics els seguiran aviat. La llista seria molt extensa. Aquests són alguns dels noms més coneguts: Llorenç Jou i Olió, Manuel Cantarell, Joan Bosch i Cusí, Silvestre Santaló, Joan Delclós, Carme Serrat, Maria Gironella, Josep Barceló i Matas, Antolí Tarrats, Pere Blasi, Francesc Navés, Carmel Isern, Gregori Artizà, Antoni Targa, Anna Rubiés, Isidre Macau, Adela Trayter, i un llarg etcètera. Ja hem dit que no es tractava d'una minoria selecta sinó d'un moviment molt ampli.

A aquesta llista hem d'afegir-hi el nom de dos professors de l'Escola Normal gironina: Cassià Costal i Miquel Santaló. Amb els seus ensenyaments estimulaven els futurs mestres a favor d'un ensenyament actiu i renovador en el camp de la geografia i en una nova visió de la funció de mestre. Costal, que el 1931 serà cridat a dirigir l'Escola Normal que la Generalitat crearà a Barcelona, va ser aquella persona que engrescava i animava els futurs mestres. Impartia les assignatures de pedagogia i didàctica pedagògica; a través de les seves classes i amb el seu testimoni personal incitava a favor d'una nova manera de ser i fer de mestre.

Pere Blasi (1886-1961), durant 23 anys mestre a Torroella de Montgrí passà a Barcelona a dirigir el Grup Escolar Lluís Vives.

Cassià Costal (1876-1937) director de l'Escola Normal de Girona i, posteriorment, de la Normal de la Generalitat. Un referent de la renovació pedagògica a Catalunya.

Heus ací alguns fragments de com ha de ser el futur mestre extrets dels apunts de les seves classes: "El mestre no només ha de preparar la seva feina a consciència, sinó que s'ha d'erigir en auto-crític, en jutge sever i imparcial dels seus propis actes, anotant les seves equivocacions metodològiques i assenyalant els seus defectes professionals. És bo saber molt; però és difícil saber molt i bé. Per tant, val més saber relativament poc però haver-ho après bé; és a dir, haver-ho assimilat veritablement i haver constituït fonaments ferms sobre el que puguem edificar de manera sòlida tots els nostres coneixements. Instruir és, abans que tot, ensenyar a aprendre. [...] El mestre ha de ser un home d'una sòlida cultura humanista i científica. La seva formació no ha de ser inferior a la d'un metge o d'un advocat. Quant més elevat sigui el nivell cultural del mestre més influirà a les generacions futures".

Podem parlar d'una nova generació de mestres formats a l'empara de la Normal de Girona que el 1914 havia reobert. Molts mestres públics treballaven amb dedicació i engrescament. La seva feina no es limitava a l'aula; les pràctiques i les sortides eren habituals en el dia a dia escolar. A més, publicaven a les revistes professionals les activitats que feien amb els nois i noies de l'escola. Ara, al cap de molts anys, podem conèixer com era la seva escola i quines pràctiques feien en aquest primer terç del passat segle XX. Heus aquí alguns títols dels articles: "Excursión escolar", de Llorenç Jou i Olió, Silvestre Santaló, Francesc Navés i Carmel Isern, el 1903; "Una excursión" de Miquel Santaló, el 1909; "Excursió escolar a la Granja Coll", de Pere Blasi, el 1920; "Campo agrícola escolar de Peralada", de Tomàs Vicens, el 1928, etc.

També hi ha un altre tipus d'articles que mostren homes i dones preocupats per qüestions relacionades amb l'escola i l'educació. Per exemple: "¿Problemas educativos?", de Jou i Olió, el 1904, sobre els nens discapacitats; "El problema lingüístico en las escuelas de Cataluña", de Salvador Genís, el 1911; "La Escuela Primaria en la Provincia de Gerona" de Joan Bosch i Cusí, el 1911; "Coeducación", de Lluís Moreno, el 1904; "Niñas y juegos", de Maria Gironella, el 1906; "Página de las maestras", de Carme Auguet, el 1906, etc.

Aquests mestres públics de les terres gironines, a més de totes aquestes activitats per millorar la seva formació i la seva pràctica docent participaran activament en les associacions professionals i en les reivindicacions a favor

d'una escola catalana. En aquest sentit cal recordar, per exemple, la celebració, el 1909, de la primera assemblea de la Federació Nacional de Mestres de Catalunya (FMNC), o el fet que el 1912, en l'assemblea de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, celebrada a Tarragona, es va aprovar un pla de catalanització escolar. La FMNC, el 1919, a proposta del mestre Joan Delclós, aprovarà que el català havia de ser l'idioma de l'escola a Catalunya. A Girona mossèn Enric Jordà serà el professor de la càtedra de català que havia començat a funcionar el curs 1917-1918. Serà suprimida per Primo de Rivera, com tantes altres activitats en el món escolar.

El Patronat Escolar de Barcelona

Una bona part d'aquests mestres que treballaven en terres gironines acabaren anant a treballar a Barcelona, a les escoles del Patronat Escolar, especialment durant la Segona República. Aquest Patronat, creat el 1922 entre el Ministeri d'Instrucció i l'Ajuntament de Barcelona, es va crear per gestionar el funcionament dels grups escolars que depenien de la Comissió de Cultura de la ciutat. De fet, els ajuntaments tenien ben poques competències pel que fa a l'ensenyament; pràcticament quedaven reduïdes al manteniment dels edificis i no gaire res més. La creació d'aquest Patronat volia canviar aquesta situació i intervenir d'una manera més directa en la selecció dels mestres. Va ser un canvi innovador. El Patronat triava els millors mestres dins de l'escalafó estatal, pagava millor aquests mestres i els exigia molt més quant a dedicació i formació. La qualitat del professorat, així com dels ensenyaments, era innegable.

Malauradament al cap de poc de la seva creació va ser suprimit per Primo de Rivera en el marc de la seva actuació dictatorial el febrer del 1924. El setembre de 1930 es tornarà a restablir i va ser durant els anys republicans que va aconseguir el nivell més elevat de funcionament. Serà en aquesta època quan hi trobarem tot un estol selecte de mestres públics gironins treballant-hi i, alguns, dirigint aquests centres.

Les Escoles d'estiu

Ja hem dit que a l'estiu del 1903 a Girona va tenir lloc una trobada de mestres de deu dies per tractar sobre el tema dels treballs manuals. Aquesta reunió es pot considerar la primera escola d'estiu del magisteri públic de Catalunya. En el marc de la formació permanent caldrà esperar més de deu anys perquè es consolidi una activitat formativa que molts mestres demanaven. Serà durant el període de la Mancomunitat de Catalunya que s'organitzaran, a Barcelona, promogudes pel Consell d'Investigació Pedagògica de la Diputació Provincial, unes trobades per posar els mestres en contacte amb noves idees i procediments d'ensenyança. Eren espais de formació i, també, de relació, d'intercanvi. La riquesa formativa i humana d'aquestes trobades era innegable. S'obrien nous horitzons, es coneixien noves experiències, es practicaven metodologies noves, etc., i es parlava de la realitat de l'escola, dels camins per renovar-la, etc. L'intercanvi d'experiències escolars i els nous plantejaments educatius establerts per la Mancomunitat varen marcar una fita en la renovació pedagògica dels mestres públics.

Aquestes escoles d'estiu que s'iniciaran el 1914 s'acabaran el 1924, quan Primo de Rivera suprimirà la Mancomunitat. Hi participaran mestres públics gironins que hi anaven a aprendre i compartir; també alguns hi participaran com a ponents. Els dos professors de la Normal esmentats anteriorment, Costal i Santaló, hi parlaran, respectivament, sobre "Experiments escolars" i "Problemes educatius i escolars" (el primer) i "Lliçó de geografia amb un exercici cartogràfic" (el segon). Pere Blasi, mestre de Torroella de Montgrí, parlarà sobre "Lliçó pràctica de geografia", una de les seves especialitats; Barceló i Matas, mestre de la Bisbal d'Empordà, tractarà el tema "Llenguatge: iniciació a la composició"; el mestre de Peralada, Tomàs Vicens, ho farà sobre "Llenguatge: el lèxic escolar. Com poden enriquir-lo", etc.

Les Conferències pedagògiques

Els mestres gironins seran presents en les trobades de formació que de manera continuada i amb diferents formats (converses, escoles d'estiu, conferències...) s'organitzaven al país. A Girona, la Inspecció Provincial, juntament amb l'escola Normal organitzaren durant 3 anys, del 1915 al 1917, unes Conferències pedagògiques. Certament ja no eren aquelles trobades autogestionades de començaments de segle, aquelles Converses iniciativa dels propis mestres, però no per això deixaven de ser uns espais de formació. Ara tenien un to més oficial, eren les autoritats acadèmiques qui prenien la iniciativa. Sigui com sigui eren propostes de formació continuada. Els ponents, en la seva gran majoria, varen ser mestres públics i no pas professors de la Normal o inspectors, com podia suposar-se veient qui organitzava les conferències.

La renovació pedagògica passava també per sortir fora de l'escola i conèixer el territori.

A més, en la seva majoria aquests ponents no seran els mateixos que participaran en les escoles d'estiu. Per tant es va ampliant la xarxa de mestres públics que en diferents indrets i trobades de formació col·laboren en la formació del magisteri públic. Poques dones, però. Només l'Adela Trayter, mestra de la Bisbal d'Empordà, que parlarà sobre *"Concepto de intuición. Material para la enseñanza intuitiva. Necesidad de adquirir una máquina de proyecciones en cada una de les escuelas nacionales de primera enseñanza".* Les altres dues conferències del 1915 aniran a càrrec del mestre de Palafrugell, Barceló i Matas, que dissertarà sobre *"La lengua castellana y su gramática en las escuelas de Cataluña. Medios de que se puede servir el maestro para darla a conocer pronto y prácticamente"*, i del mestre del Grup Escolar de Girona, Sebastià Pla Cargol, que parlà d'*"El Arte en la Escuela".*

Llegint els títols de les Conferències del 1915, així com els de les dels dos anys següents, ja podem veure l'estil diferent de formació que es proposava, si el comparem amb el de les Converses iniciades el 1903. Les quatre conferències que s'impartiren el 1916 varen ser la de Miquel Santaló, professor de la Normal, sobre *"Lo que puede hacer el Magisterio para la cultura patria";* la del mestre d'Ullà, Eliseu Carbó, sobre *"Medios de obtener el orden y la disciplina en una escuela unitaria"*, i la del mestre de Sant Feliu de Pallarols, Josep Peñuelas, que tractà sobre *"Alcance que debe darse a los programas escolares para que sean un auxiliar de las lecciones".* Finalment, el mestre Sebastià Pla, que repetia, parlà sobre "La exposición escolar".

L'any següent, el 1917, les conferències varen tenir un to més didàctic. El mestre de Sant Sadurní de l'Heura, Joan Capellà, va parlar sobre *"La enseñanza de las ciencias naturales en la escuela primaria"*; sobre *"La enseñanza de la geografía en la escuela primaria"* va dissertar Agustí Llorens, mestre de Verges, i el mestre de l'Escola Graduada de Palamós, Josep M. Andreu, va tractar la *"Formación de un museo escolar".*

El Patronat Escolar de Barcelona va ser una experiència única per millorar les escoles públiques de la ciutat.
Reproducció: www.jmoliveras.cat

Revistes i llibres

Evidentment la formació dels mestres no es feia només amb aquestes trobades més oficials o més informals i autogestionades. També hi havia publicacions professionals, d'àmbit gironí unes i català d'altres, que ajudaven els mestres públics a estar al dia, a compartir neguits i experiències, etc. Ja al segle XIX es publicaren revistes professionals. ***El Montseny*** és la més antiga, seguida de ***La Unión del Magisterio*** i d'***El Boletín de Primera Enseñanza.***

A la demarcació de Girona hi hagué dues revistes d'àmplia difusió. En primer lloc, ***El Defensor del Magisterio***. El professor, intel·lectual i propietari Josep Gumbau, fill de Cantallops, és qui va tenir la iniciativa d'aquesta publicació pensada per a la defensa dels interessos del magisteri gironí. Es va publicar del 1895 al 1905. Entre els articulistes hi trobem els noms dels mestres renovadors: Llorenç Jou i Olió, Joan Delclós, Lluís Moreno, Adela Trayter, Antoni Balmanya, Carme Serrat, Maria Gironella, etc. Silvestre Santaló en va ser el director els darrers temps.

El 1908 començà a publicar-se ***El Magisterio Gerundense***. Aquesta revista va ser la portaveu de l'Associació Provincial de Mestres gironins. Tenia un marcat to liberal i catalanista. El primer director va ser el mestre d'Agullana, Joan Batlle, que era el president de l'Associació Provincial. Els altres directors varen ser: Josep Dalmau Carles, Silvestre Santaló, Lluís Moreno i Josep Barceló. A partir del 1912 Cassià Costal va ser-ne el redactor en cap. Coneixent la personalitat professional de Costal ja podem imaginar-nos l'estil de la revista: una eina al servei de la formació del magisteri.

Aquestes varen ser les dues publicacions gironines amb més incidència entre el magisteri públic. N'hi hagué d'altres d'àmbit territorial més ampli. Per exemple, el ***Butlletí dels Mestres***, una publicació quinzenal escrita per mestres i per als mestres. Es va publicar a partir del 1922 i tingué una àmplia difusió i influència, ja que els mestres la sentien molt seva i hi publicaven les seves experiències. La lectura d'aquesta revista quinzenal permet de veure la pluralitat dels temes tractats així com dels seus autors, mestres d'arreu del país. Va ser una molt bona eina de formació que marcarà una fita en el camí de la renovació pedagògica del magisteri.

Al costat de les revistes no hem d'oblidar altres publicacions. Durant aquest primer terç de segle seran força els llibres que es publicaran destinats a l'escola, a l'alumnat i als mestres. No només ho faran les editorials, també hi col·laboraran les institucions públiques (Mancomunitat, Ajuntament de Barcelona, etc.) i privades. En aquest darrer apartat destacaria l'obra de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Per la seva importància dediquem unes pàgines expresses en aquesta publicació.

Parlant d'editorials destaquem l'obra de Dalmau Carles Pla, una editorial gironina que publicà llibres i material pedagògic (mapes i esferes geogràfiques, cartipassos de cal·ligrafia, material de dibuix i pintura, aparells científics, joguines educatives, etc.). Molts dels seus llibres eren escrits i il·lustrats per mestres. Josep Dalmau Carles i Joaquim Pla Cargol foren dos dels autors més prolífics de l'editorial. Les seves publicacions, en català i espanyol, tingueren una àmplia difusió a Catalunya, Espanya i al mercat americà. L'"Enciclopedia" de Dalmau Carles en les seves diferents versions es va convertir en un ***best seller*** i encara és possible trobar-la entre els llibres que guarden curosament persones grans.

Les Colònies escolars

Durant el primer terç del passat segle XX sorgiren aportacions relacionades amb l'educació i no lligades amb la vida escolar. Ben segur que l'escoltisme és el moviment educatiu més conegut en aquest sentit. Nascut a Anglaterra, ben aviat, el 1911, serà conegut i practicat a casa nostra. Hi haurà mestres que el consideraran un complement adient per a l'educació. Els Pomells de Joventut en seria un altre exemple així com els Casals d'estiu creats per seminaristes gironins.

En l'àmbit escolar hem de destacar el naixement i consolidació de les colònies escolars. A l'Empordà s'iniciaren de la mà de mestres públics durant la segona dècada. Es tracta d'una experiència que ja feia alguns anys que era coneguda. Així ho demostra el fet que, el 1888, en una de les Conferències pedagògiques de Lleida es tractà el tema: "Colonias escolares: su importancia para la educación del niño. Condiciones que, bajo todos los conceptos, deben reunir todas las localidades destinadas al establecimiento de tales colonias. Aplicaciones de estas doctrinas a nuestra provincia".

El 1893 arribaran als Països Catalans i el 1906 l'Ajuntament de Barcelona organitzarà les primeres colònies escolars municipals per als infants de les escoles públiques de la ciutat. A les comarques gironines la primera colònia escolar coneguda és la de Figueres, el 1914. Gràcies a un llegat de Concepció Massanet, filla de Llers, la mestra Adela Trayter va anar amb un grup d'infants a Maçanet de Cabrenys. Més tard altres colònies

L'escola rural de Palau-saverdera construïda per la Mancomunitat de Catalunya amb caràcter experimental.

Les colònies escolars eren un bon complement del treball a l'escola.

aniran a Colera, Sant Llorenç de la Muga, etc. El 1916 el mestre Joan Gomis, amb un grup d'escolars de la ciutat de Girona, anà a l'Escala. D'aquesta manera s'iniciava una activitat estretament lligada amb l'escola que tenia un component marcadament sanitari, els primers temps.

En la memòria que Gomis escriu de la colònia gironina queda molt clar aquest factor higiènicosanitari. Un aspecte que estava en plena consonància amb les propostes renovadores que consideraven que una bona educació anava estretament lligada a la sanitat i a l'educació física. Escriu: "Pero entre los niños que asisten a la escuela primaria se encuentran algunos de constitución endeble, de organismos depauperados, anémicos, adenopáticos, escrofulosos, niños en fin que por circunstancias hereditarias, individuales o del medio, son candidatos probables a las neuropatías o a la tuberculosis. Y a estos niños no se les puede llevar al sanatorio por no estar suficientemente enfermos, ni se les puede tratar como a los sanos por no gozar de plena salud. Estos niños, aunque asistan a la escuela primaria, requieren especial atención y merecen determinados cuidados.[...] Para estos niños se han instituido las 'Colonias Escolares'"

A partir d'aquesta data l'experiència de les colònies escolars anirà augmentant amb el suport dels ajuntaments i d'algunes institucions privades fins i tot quan Primo de Rivera hi posi dificultats. Les dirigiran mestres, homes i dones, que vetllaran per la salut física i, també, per la formació dels escolars. Les memòries que redactaran una vegada acabada la colònia explicant els guanys sanitaris dels infants (pes, alçada...) així com les activitats dutes a terme i les visites rebudes per part de les autoritats, permeten de veure una activitat paraescolar esplèndida.

A les terres gironines, a més de les colònies de les escoles del territori, hi haurà presència de colònies escolars barcelonines. Els escolars de Barcelona vindran, el 1913, a Cantallops a passar uns dies. Més tard, és coneguda la presència d'altres colònies a Ripoll, Arbúcies, Santa Coloma de Farners, Sant Hilari Sacalm, Vidreres, etcètera.

Ben aviat aquesta pràctica de colònies escolars serà promoguda per altres institucions públiques i privades. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana en va ser una.

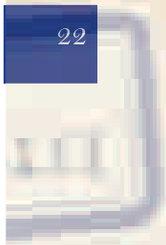
A més, la iniciativa de les colònies es veurà ampliada amb altres propostes, com les cantines escolars, per tal que els infants de famílies humils tinguessin la nutrició adequada.

Tot aquest clima renovador viscut intensament pels mestres públics de les comarques gironines arribarà al seu punt culminant durant la República, quan les autoritats catalanes i, també, les del govern central, promulgaran les lleis necessàries i no escatimaran esforços econòmics per fer realitat el que se n'ha anomenat "La República dels Mestres".

CONSTITUCIÓN DE LA REPÚBLICA ESPAÑOLA

La Renovació Pedagògica durant la República, 1931-1939

per Rosa Maria Moret

Si bé és veritat que durant el primer terç del segle XX s'havien fet esforços per començar a canviar d'una manera eficaç l'educació de l'escola pública a partir de fets puntuals, no serà fins als anys en pau de la Segona República (1931-1936) que s'aconseguirà consolidar i millorar l'ensenyament públic a través de múltiples iniciatives i, en especial, durant el Bienni progressista (1931-1933).

El Govern republicà reconeixerà a Catalunya un Estatut d'autonomia que, en matèria d'educació, permetrà que el Govern català pugui fer la seva pròpia política educativa.

Després de la caiguda de la dictadura de Primo de Rivera, el dia 14 d'abril de 1931, es proclamà la Segona República i amb ella s'obrí un període d'esperança en bona part de la població. Ben aviat es va veure que les idees renovadores i progressistes d'una part del magisteri públic gironí acabarien quallant fermament en la societat catalana. Amb l'adveniment de la República varen revifar les institucions catalanes i l'educació cobraria un protagonisme durant aquests anys difícil d'igualar, que es veuria estroncat sobtadament amb l'alçament militar del juliol de l'any 1936.

Hem de tenir present que es volia una escola renovadora i en català, fet que va quedar pal·lès a l'article 11 de l'Estatut Interior de Catalunya, aprovat el 25 de maig de 1933, on es manifestava que: "L'ensenyament primari serà obligatori, gratuït i català per la llengua i pel seu esperit. S'inspirarà en els ideals de treball, llibertat, justícia social i solidaritat humana, i es desenrotllarà mitjançant institucions educatives relacionades entre elles pel sistema de l'escola unificada. En tots els graus serà laic".

Quedava ben clar, doncs, que l'educació seria considerada com un puntal vital per tal d'aconseguir la transformació i millora del país a través de l'educació i escolarització per a tothom. Per tal d'arribar a aconseguir aquesta fita, però, calia establir uns paràmetres educatius que ben aviat varen quedar sintetitzats en els següents punts: l'autonomia regional, el laïcisme de l'escola estatal, l'ensenyament actiu, la integració escolar per sobre de

El projecte d'Estatut de Catalunya volia les competències exclusives en el camp de l'educació. Es va aprovar amb retallades.

Les Escoles d'Estiu varen ser una oportunitat extraordinària de formació permanent pels mestres del país.

qualsevol tipus de classisme educatiu i la catalanitat de l'escola a través de la promulgació del Decret de bilingüisme.

L'acció dels governants progressistes per millorar el país a través de l'educació i la millora de l'escola en general cal constatar-la en tres eixos vertebradors: el de les construccions escolars, l'augment i millora de les dotacions de material i de llibres escolars, en castellà i en català, i la formació inicial i permanent del magisteri.

La nova Constitució aprovada l'any 1931 i l'Estatut d'autonomia de Catalunya, aprovat un any després per les Corts espanyoles, varen fer possible que a Catalunya hi hagués una dualitat d'ensenyament: la de l'Estat i la de la Generalitat, fet que no sempre va satisfer els mestres que volien l'escola regida només pel Govern català.

Era evident que havien començat a bufar aires de canvi en tots els sentits i l'educació es prenia com a estendard capdavanter per aconseguir aquest canvi. Es deixava de banda, de totes totes, el sistema arcaic i memorístic que havia regit l'escola fins llavors i es posava en alça i es recuperaven les velles idees progressistes del col·lectiu de mestres renovadors de principis de segle que havien encetat les Converses pedagògiques o les Escoles d'estiu.

Una escola catalana

Aquesta voluntat política de millorar l'escola i l'educació en general començà amb la promulgació del Decret de bilingüisme que proclamà el Govern tot just el mes d'abril de 1931. En l'esmentat Decret s'afirmava que "és un principi universal de Pedagogia que l'ensenyament primari, per tal de ser eficaç, s'ha de produir en la llengua materna". Això volia dir que s'aconseguia una fita llargament reivindicada pels mestres més renovadors i progressistes. Per fi aquesta llei permetia que a les escoles de Catalunya el català fos la llengua d'ensenyament, fins a aquell moment prohibida, i que els infants podrien aprendre amb la llengua materna i no amb la forastera, com havien fet fins aleshores.

Paga la pena ressenyar el preàmbul del Decret on s'exposava que: "La llengua catalana, proscrita i combatuda per la Dictadura, era ja abans d'aquest règim i és avui, amb més intensitat i extensió més gran, la llengua amb què un dels pobles més emotius i creadors del territori hispànic descobreix les intimitats de la seva consciència i expressa els seus pensaments. Possibilitar que la llengua materna sigui un instrument de cultura és possibilitar que la cultura rendeixi la seva màxima eficàcia".

La construcció de noves escoles

Quant a la creació d'edificis escolars, la manca d'escoles era un verdader problema per a l'escolarització dels nens del país. Faltaven moltes escoles i, en la majoria dels casos, els edificis que servien per a impartir l'ensenyament es trobaven en pèssimes condicions. Un exemple d'aquesta deixadesa el trobem a l'escola de Mollet de Peralada, on, l'any 1935, la Inspecció es lamentava de l'estat de l'edifici escolar: "El local de la escuela nacional mixta reúne pésimas condiciones para ser destinado al servicio de la enseñanza. Si no se construye otro local que reúna mejores condiciones, en el mes de septiembre próximo se declarará clausurado, ocasionando los consiguientes perjuicios para la educación de los alumnos." O en la memòria que l'Ajuntament de Cistella adreçada al Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, en la qual es feia constar que "[...] trobant-se les actuals escoles d'aquesta població en un estat d'inutilitat per no reunir les condicions higièniques i perill per a la salut pública dels senyors professors, nens i nenes que assisteixen a les classes, s'acorda per unanimitat que immediatament es facin les gestions necessàries per a la preparació de la construcció d'unes noves escoles,

Els alumnes de la Normal de la Generalitat, en una visita cultural acompanyats dels professors Cassià Costa i Pierre Vilar.

acollint-se a les facilitats que atorga el Decret del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts".

Les noves autoritats republicanes tenien clar que per a aconseguir un bon aprenentatge calien edificis escolars que tinguessin present aspectes relacionats no només amb les necessitats físiques i higienistes, sinó també amb aspectes de caire psicològic. A tall d'exemple podem citar la inauguració l'any 1933 de les noves escoles de Darnius, presidida pel comissari a Girona de la Generalitat, el figuerenc Puig Pujades, o la inauguració de l'escola unitària de Sant Pere Pescador a càrrec del mestre Josep Simón.

De fet, en el cas de la província de Girona i durant el Bienni progressista, de 1931 a 1933, aquesta política de construccions escolars es traduí en la creació de 114 nous espais, entre escoles unitàries, mixtes i seccions graduades.

La laïcitat a les escoles

La laïcitat de les escoles no s'aconseguí d'un dia per l'altre. Cal tenir en compte que es produí en diferents fases: el maig de 1931 es promulgà el decret sobre la voluntarietat de la instrucció religiosa a les escoles; el març de l'any 1933 hi hagué la supressió de l'ensenyament de la religió a les escoles i al juny del mateix any es publicà la Llei de congregacions i associacions religioses, que a l'article 31 manifestava que els ordes i congregacions religiosos no podrien dedicar-se a l'exercici de l'ensenyament. Per resoldre aquesta situació es crearen les mútues escolars, és a dir, que les escoles de caire religiós passaren a ser regides pels pares dels alumnes que hi assistien.

De la circular de la Direcció General de Primera Ensenyança, datada el 12 de gener de 1932, cal ressenyar el paràgraf següent: "L'escola ha de ser laica. L'escola sobretot ha de respectar la consciència del nen. L'escola no pot ser dogmàtica ni pot ésser sectària. Qualsevol propaganda política, social, filosòfica i religiosa queda terminantment prohibida a l'escola. L'escola no pot coaccionar les consciències. Al contrari, ha de respectar-les. Ha d'alliberar-les. Ha d'ésser el lloc neutral on el nen visqui, creixi i es desenvolupi sense pressions d'aquesta naturalesa. L'escola, per imperatiu de l'article 48 de la Constitució, ha d'ésser laica. Així doncs, no ostentarà

cap signe que suposi confessionalitat, i així mateix seran suprimits de l'horari i del programa escolar l'ensenyament i les pràctiques confessionals. D'ara endavant, l'escola s'inhibirà dels problemes religiosos. L'escola és de tots i aspira a ésser per a tots".

Millora de les dotacions de material i de llibres escolars

Paral·lelament a tot aquest desplegament per tal d'aconseguir una escola nova, es van publicar llibres tan representatius com ***Petites Llavors,*** d'Anicet Vilar, ***Curs Pràctic de Gramàtica Catalana,*** de Jeroni Marvà, ***El meu primer Llibre,*** de Lluís Alabart***, La Terra Catalana,*** de Joaquim Pla Cargol... Cal destacar la important tasca que va fer en aquest sentit l'editorial Dalmau Carles Pla, amb seu a Girona, amb la publicació de llibres com ***Lliçons de Coses*** o el ***Llibre dels Infants,*** presents a totes les escoles de les nostres contrades. El seu paper va ser clau per a la difusió i consolidació de la llengua catalana a les escoles d'arreu del país.

Per tal de fer-nos una idea més aproximada del canvi radical que l'escola experimentava, el pròleg de ***Lliçons de Coses*** sintetitzava d'una manera clara tota una nova metodologia d'ensenyar: "Els nens, tot són ulls; les coses que veuen els impressionen més que les que senten contar. Aquest principi ens ha guiat en compondre aquesta obreta, el títol de la qual és ja un programa. Ens hem esforçat per presentar al deixeble els coneixements més indispensables en forma senzilla i atractiva. En lloc dels textos llargs i difusos on el deixeble sol perdre de vista l'objecte principal, hem adoptat el sistema gràfic, on el gravat és la part essencial, acompanyada d'una explicació molt breu, però clara. Aquest sistema, entre altres avantatges, té el de despertar l'instint d'observació del nen sense fatigar-li la memòria. El mestre, en explicar els gravats i dir el paper que hi fa cada objecte, tindrà ocasió d'inculcar als alumnes moltes nocions que seran assimilades sense esforç. I l'endemà, quan els pregunti la lliçó del dia anterior, discorreran abans de respondre, en lloc d'engegar de memòria una lliçó mal entesa i apresa de cor".

La formació del magisteri

Ja hem comentat que els nous governants republicans creien fermament que una bona educació escolar asseguraria que l'ideal republicà es mantingués en el temps. Per tal d'aconseguir aquesta fita era imprescindible que el professorat que exercís a les escoles estigués altament qualificat. És per aquest motiu que el mateix any que es proclamava la República s'aprovà també un nou pla d'estudis molt més professionalitzat que fins aleshores. El pla constava de quatre cursos, dels quals els tres primers eren de formació professional mentre que el quart estava destinat íntegrament a fer pràctiques en una escola, al costat d'un mestre. D'aquesta manera el futur professional podria posar en pràctica tots els coneixements adquirits durant la carrera d'una manera directa i assessorada per un altre professional més experimentat. No era en va que els nous governants manifestaven que la renovació pedagògica que s'estava produint a tot Espanya exigia que es prestés la màxima atenció al problema de la formació del magisteri. D'allò que siguin els mestres depèn en gran part el que serà la nova escola de la República.

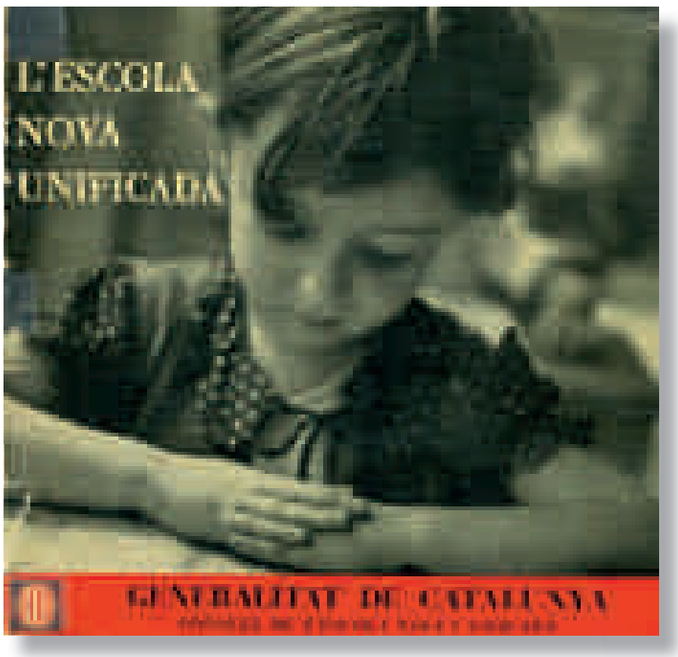
I no només era una tasca dels governants, sinó que també hi havia entre el sector del magisteri mestres delerosos de fer la feina ben feta. I per aconseguir-ho tenien clar que la seva formació no s'acabava amb la carrera de magisteri i que calien cursos de perfeccionament, cursos de català per correspondència, escoles d'estiu, trobades de formació, entre d'altres iniciatives, per garantir que la formació del professorat fos permanent i de qualitat.

Amb la implantació d'un nou pla de formació, l'anomenat Pla Professional (obra de Marcel·lí Domingo) i la millora de la formació, hi hagué una notable millora tant en les metodologies com en els continguts. Els mètodes predominants serien el mètode Montessori per al parvulari i el mètode Freinet i Decroly a l'ensenyament primari.

A les escoles Normal provincials s'establí la coeducació i s'eliminà l'assignatura de religió del pla d'estudis, tot plegat per a aconseguir unes escoles normals més laiques, democràtiques i participatives.

De totes maneres cal fer esment que el fet que una part del claustre de professors gironins fos cridat a exercir a l'Escola Normal de la Generalitat anà en detriment de la zona gironina. Durant aquest període, el professor més actiu i de més prestigi a la Normal gironina fou Mn. Ignasi–Enric Jordà.

Els mestres de l'escola pública d'aquesta època volien ser uns bons professionals i treballaven en diverses direccions per tal d'aconseguir-ho. Treballaven per al seu reconeixement social, per a la pràctica escolar a partir de posar al centre de l'escola el nen i els seus interessos, per a l'escola activa i, sobretot, per a la millora de la seva formació professional.

Portada del projecte d'ensenyament del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), juliol de 1936.

El CENU proposava un canvi radical en el camp de l'ensenyament. Es va dur a la pràctica en una situació anòmala de revolució i guerra.

L'escola unificada

El concepte d'escola unificada passava per entendre l'ensenyament primari com a obligatori, gratuït i català per la llengua i pel seu esperit. Havia d'inspirar-se en els ideals de treball, llibertat, justícia social i solidaritat humana, i s'havia de desenvolupar mitjançant institucions educatives relacionades entre elles pel sistema de l'escola unificada. A més, es tenia present que en tots els graus havia de ser laica.

La Generalitat havia de facilitar l'accés a tots els graus de l'ensenyament als escolars més aptes mancats de mitjans econòmics; d'aquesta manera s'aconseguia que l'ensenyament fos per a tothom i no només per a uns quants.

L'escola unificada era l'escola del poble; era l'escola per a tots els infants de la nació.

L'escola unificada havia de ser una institució educativa, docent i de treball, que comprengués tots els graus de l'ensenyament, des dels pàrvuls fins a la universitat, en una totalitat orgànica.

Amb aquestes premisses s'entenia el treball escolar com una funció activa de l'educació. Calia que l'alumne se sentís estimulat per a realitzar qualsevol tipus d'aprenentatge de la manera més completa possible i per a aconseguir-ho calia crear un ambient escolar natural amb materials de la més gran varietat per tal que l'alumne realitzés un aprenentatge significatiu.

La Normal de la Generalitat

El Govern de la Generalitat, d'acord amb les seves competències, va crear a Barcelona l'Escola Normal de la Generalitat l'agost de 1931 i l'Institut-Escola l'octubre del mateix any. La creació de la Normal de la Generalitat va ser, sens dubte, un referent per al magisteri català. Professors de referència en el magisteri gironí varen ser reclutats per aquesta entitat, com ara el professor Cassià Costal i Miquel Santaló. Aquesta institució es considerà com a centre de formació i d'assaig pedagògic. La Normal de la Generalitat funcionà durant vuit anys amb metodologia renovadora i innovadora portada a terme per un planter de mestres triats expressament.

Paga la pena fer un esment a Cassià Costal i Marinel·lo. Nascut a Mollet de Peralada, era fill de mestre, germà de mestre, fillol de mestres i nebot de mestres. La curta distància que separa el poble de Mollet de Peralada del d'Espolla va facilitar una gran amistat amb el mestre

La República va afavorir l'ajuda a la infància a través de diferents campanyes.

Antoni Balmaña i la seva dona, també mestra, Maria Carlas. Costal fou un mestre capdavanter en l'aplicació de mètodes com el de Maria Montessori o l'aplicació dels estudis de psicologia en pedagogia. Convençut de la importància de la seva feina, traslladava la seva ideologia a la premsa del moment: "Vinguin escoles i acadèmies, i centres d'educació i de formació de l'home. Això és, principalment, el que manca en el nostre país. Entenc que moltes de les qüestions polítiques i socials que apassionen els homes, devindrien simplificades i serien fàcils de resoldre, si tothom fos conscient de la seva personalitat. El problema cabdal, doncs, és un afer de cultura, d'educació i de formació de l'home".

Cassià Costal creia que la Normal havia de ser "la casa pairal" dels mestres. En aquest sentit, el claustre de mestres que integrava aquesta entitat no era un claustre qualsevol. Es tractava d'un equip d'una gran vàlua professional que havia estat escollit per la Generalitat, i cadascun dels seus membres per impartir la matèria per a la qual estaven més capacitats. "Parlar dels professors de la meva Escola Normal de la Generalitat és parlar de treball en equip, de diàleg, de tolerància en les idees, de sentiments ben interpretats, de joia de viure, de llibertat, de democràcia, tot ben dirigit i basat en el respecte i l'estima", explica la mestra Rosa Macau, filla de Palau-saverdera i alumna de la Normal de la Generalitat.

Els aprenentatges es feien de manera teòrica i pràctica, de forma que s'alternaven les classes magistrals amb les sortides, excursions, treballs manuals, obres de teatre, danses, aprenentatge d'idiomes o classes pràctiques al carrer.

Escoles d'estiu

Ja hem dit que un dels pilars fonamentals de la política educativa del moment fou sens dubte la represa de les escoles d'estiu després de ser suprimides amb Primo de Rivera, i els cursos de perfeccionament, com a forma de potenciar la formació permanent del magisteri.

L'any 1930 es va reprendre amb èxit l'Escola d'estiu sota la direcció d'Alexandre Galí. Un dels ponents fou Cassià Costal, amb el tema "Quelcom sobre el llenguatge i la intel·ligència del nen petit". Durant les jornades es remarcà el veritable caràcter de l'activitat que havia de revestir la veritable escola activa.

A partir de l'any 1931 la Generalitat va ser l'organitzadora de les escoles d'estiu a través de l'Escola Normal. Aquest any, Pere Blasi, vicepresident de la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya i mestre de Torroella de Montgrí, impartí la conferència titulada "Assaig de treball lliure per equips".

L'any 1932, l'Escola d'estiu donà un pes important a les activitats manuals i artístiques presentades i organitzà la Conversa pedagògica sobre "Els problemes que planteja l'ensenyament del llenguatge a Catalunya".

Durant aquest curs escolar, destacaren també cursos de perfeccionament com, per exemple, el de Geografia econòmica de Catalunya, de la mà de Miquel Santaló, o el de l'Ensenyament de la Geografia a l'escola primària, a càrrec de Pere Blasi. L'Escola d'estiu, institució viva i àgil, no podia romandre tancada dintre del seu clos. Així doncs, sempre que fou necessari, hom sortí de l'escola en pla de visita o d'excursió instructiva, complementària de determinats cursos per tal que els assistents hi participessin activament. Un treball tan intens i fervorós havia d'impressionar forçosament tots aquells que visitaven l'Escola d'estiu.

L'any 1933, el programa de l'Escola d'estiu se centrava en l'organització d'una gran Conversa pedagògica al voltant de "L'educació moral i cívica a les escoles de la República", tema en el qual estaven integrats ponents com Miquel Santaló, director de l'Escola Normal de la Generalitat, o Pere Masó, mestre nacional de Figueres.

L'any 1934, la Conversa pedagògica escollida fou "L'Escola Unificada; mitjans per establir-la", i l'any 1935 es realitzà un curs monogràfic sobre Decroly i el seu mètode pedagògic.

De l'Escola d'estiu de l'any 1936 només en va sortir el programa; havia de començar el 22 de juliol però mai es va arribar a impartir. Una setmana abans havia començat la Guerra Civil espanyola.

La República en guerra: el CENU

Amb l'alçament militar del 18 de juliol de 1936 començava la Guerra Civil. La política educativa de la Generalitat es va encaminar vers l'escola unificada. Com el nom ja indicava, es pretenia configurar una única escola pública oficial i catalana, eliminant tot tipus de centres docents confessionals.

El 27 de juliol del mateix any es va crear per decret el Consell d'Escola Nova Unificada, més conegut com a CENU, que pretenia consolidar una escola inspirada en

els principis racionalistes del treball, la igualtat de tots els infants, la catalanitat, laïcitat i gratuïtat de l'ensenyament. Un projecte innovador que sorgia en un moment anòmal per a poder-se desenvolupar, si tenim en compte tots els inconvenients que comporta una guerra.

El CENU maldava a favor de l'escola i dels infants. En aquest sentit, Antònia Adroher, militant del POUM i regidora de cultura de l'Ajuntament de Girona, afirmava que volia que tots els infants de Girona tinguessin escola com més aviat millor i que s'hi trobessin bé per poder treballar i aprendre en les millors condicions possibles. Tots volíem lligar l'escola a la vida, fer-la viva i activa...

En aquesta situació, de revolució i tensió en tots els sentits, es va voler mantenir la normalitat escolar. Una normalitat que ben aviat es va veure seriosament desballestada, ja que molt mestres varen ser cridats a files i varen marxar al front a defensar la República i els seus ideals. Altres mestres varen ser empresonats, altres varen haver de fugir i, fins i tot, alguns d'ells varen ser assassinats. A tot això també cal sumar-hi la constant mobilitat dels mestres que no havien estat mobilitzats i la consegüent inestabilitat de la plantilla escolar en molts indrets.

I no només foren els mestres que començaren a desfilar sinó que també cal tenir present l'allau de refugiats que poc a poc va començar a arribar a Catalunya en busca de millors condicions de vida fugint de la primera línea de guerra. Un volum de gent de totes les edats entre els quals destacava un elevat nombre de criatures.

D'aquesta manera, molts infants de la zona centre i del nord d'Espanya s'albergaren a les comarques gironines en règim de colònies, als pobles, ciutats i també en zones costaneres. El dia a dia de les colònies transcorria entre l'escola, els hàbits de vida quotidiana i el lleure. Alguns d'aquests grups habilitaren sales a la mateixa colònia per fer-hi escola. D'altres, però, portaven els nens a les escoles municipals.

Tot plegat va fer que l'escola visqués una situació d'anormalitat constant que va impedir que el pla formatiu que el CENU havia aprovat per aplicar a totes les escoles de Catalunya es pogués consolidar de manera eficaç.

A mesura que varen anar passant els mesos i la Guerra Civil s'acarnissà, tot i l'esforç d'intentar continuar amb la tasca educativa encetada, es va fer molt difícil treballar amb la mateixa empenta educativa. Moltes de les obres de construcció de nous edificis escolars varen quedar paralitzades i en molts casos ja no es tornaren a iniciar.

A Palafrugell, la manca de mestres preocupava tant l'Ajuntament que, finalment, va decidir obrir una borsa de treball on es podia inscriure tot aquell que se sentís capacitat per ensenyar. A Agullana, l'any 1938, el senyor Monné, mestre de primària, va haver de marxar al front. Fou substituït per alguns mestres refugiats que passaren pel poble durant aquells mesos previs al final de la guerra. A finals d'any, els soldats prengueren possessió de les escoles i convertiren les aules en despatxos on es feien passaports per a la gent que marxava a l'exili. El pati es convertí en un improvisat campament de refugiats, on gent de totes les edats intentava reposar com podia abans de travessar la frontera, camí de l'exili. Aquests dos exemples són només una petita pinzellada del panorama escolar que ja feia mesos que s'estenia ràpidament com una taca d'oli arreu del país.

Aquesta guerra que, a priori, havia de ser d'execució ràpida i de curta durada, va allargar-se durant tres interminables anys en què el país va quedar completament dividit entre vencedors i vençuts.

Refugiats

La constant arribada de nens i nenes refugiats fou un dels elements que sotragaren l'escola. El 31% del total dels refugiats que arribaren a Girona eren escolars. En alguns pobles com Ripoll, Figueres, Caldes de Malavella, Llançà, la Bisbal o Arbúcies hi arribaren colònies senceres de mainada procedent d'altres zones de l'Estat que, en la majoria dels casos, hi romangueren fins a les acaballes de la Guerra Civil.

Consuelo Carreres, una nena aragonesa de deu anys, arribà a la capital de l'Alt Empordà per hostatjar-se a la que havia estat fins feia pocs anys la Clínica Catalunya de Figueres: "Els primers dies estàvem molt contents, com qui va d'excursió. A més, ens donaven bon menjar. Per berenar, per exemple, ens donaven pa, xocolata i raïm. Tot un luxe per l'època i també ens vestien bé [...]. La nostra vida transcorria amb la normalitat possible dins l'anormalitat de la situació. Anàvem a escola al mateix edifici que els del poble. Crec que es deia "Los Fosos", però nosaltres anàvem en aules a part perquè ens feien les classes en castellà, tan sols coincidíem amb els altres a l'hora del pati. La veritat és que no ens fèiem gaire. Ells ens menystenien perquè no enteníem el català".

La línia pedagògica solia ser la que s'havia començat a instaurar durant la República, amb pràctiques educatives actives i en contacte amb la natura. Sovintejaven les sortides a l'aire lliure i l'alternació de l'estudi amb el treball

Febrer del 1939 camí de l'exili. Més d'un 11% del magisteri de Catalunya va marxar del país. I més d'un 30% dels que es varen quedar va ser castigat.

al camp, si bé és veritat que als poblets aquest mètode era força més fàcil portar-lo a la pràctica que a les escoles de ciutat.

A les acaballes de la guerra, la majoria d'aquestes criatures passaren a França i molts d'ells ja no retornarien. Des d'allí quedaren escampats a països tant llunyans com Amèrica o Rússia.

L'exili

La situació geogràfica de Catalunya va permetre que milers de republicans decidissin passar la frontera, camí de l'exili, esperant, la majoria d'ells, retornar al país una vegada acabat el conflicte. Una espera, en molts casos, que no es va veure finalitzada perquè molts d'ells ja no tornarien mai més.

Els estudis que s'han realitzat fins ara referents a l'exili dels mestres apunten que 564 mestres varen marxar a l'exili, dada que representa l'11% del total del magisteri. La majoria d'ells travessaren la frontera durant els dos primers mesos de l'any 1939, juntament amb els milers i milers de refugiats arribats d'arreu d'Espanya. D'altres marxaren més tard, durant la dècada dels anys quaranta, en sortir de la presó o en no poder aguantar la pressió social i política del nou règim.

Un testimoni colpidor d'aquest exili a contracor el trobem a les paraules que el mestre figuerenc Josep Pey deixà escrites a la següent carta:

"Avi, tia petita, germans tots, a les vostres mans poso avui el tresor de la meva vida. La Remei i l'Albert no tindran, a partir d'ara, ningú més que vosaltres. Ja sé que és molt. Ja sé que allà on siguin també hi haurà el vostre escalf i la vostra acollença. Aquesta certitud m'ajuda a fer menys dolorosa la separació.

Estimeu-los. Vosaltres sou tots bons i teniu bon cor. Ells també ho són i el seu cor batega amb el vostre. Feu-ne de tots un, i la vida, avui massa amarga, ens serà aleshores un xic més planera.

L'Albert es troba en plena formació. Cuida'l avi! Que la meva absència no es faci notar gaire. Feu-me'n un home.

Us ho demano amb devoció creient. Amb tota la passió d'una ànima feta trossos.

Vostre, ben vostre, Josep."

Sens dubte, un testimoni esfereïdor de com podia ser de dur haver de deixar la família en unes circumstàncies tan dramàtiques.

El nacionalcatolicisme

Ocupat militarment tot el país (febrer 1939) començava una llarga i dura dictadura. Des del punt de vista escolar s'implantava l'escola nacional catòlica. Pel que fa als continguts i metodologia escolar s'imposava un model autoritari i tradicional molt allunyat de les propostes renovadores que s'aplicaven a Europa. El col·lectiu del magisteri va ser objecte d'una dura depuració perquè se'l va fer responsable de tots els mals de la República. Ben aviat es varen començar a dictar lleis i ordres circulars sobre la depuració del magisteri. Era una tasca fonamental si volien aconseguir un sol model educatiu basat en la "España Nacional Católica", completament antagònica a l'escola republicana.

La repressió contra el magisteri va ser molt dura i afectà una tercera part dels mestres del país. En poc més de vuit anys, es va passar de defensar aferrissadament un model d'escola pública, laica, gratuïta, catalana, del poble i per al poble, a un model totalment antagònic, retrògrad i basat en la repetició memorística sense cap ànim de formar ciutadans lliures.

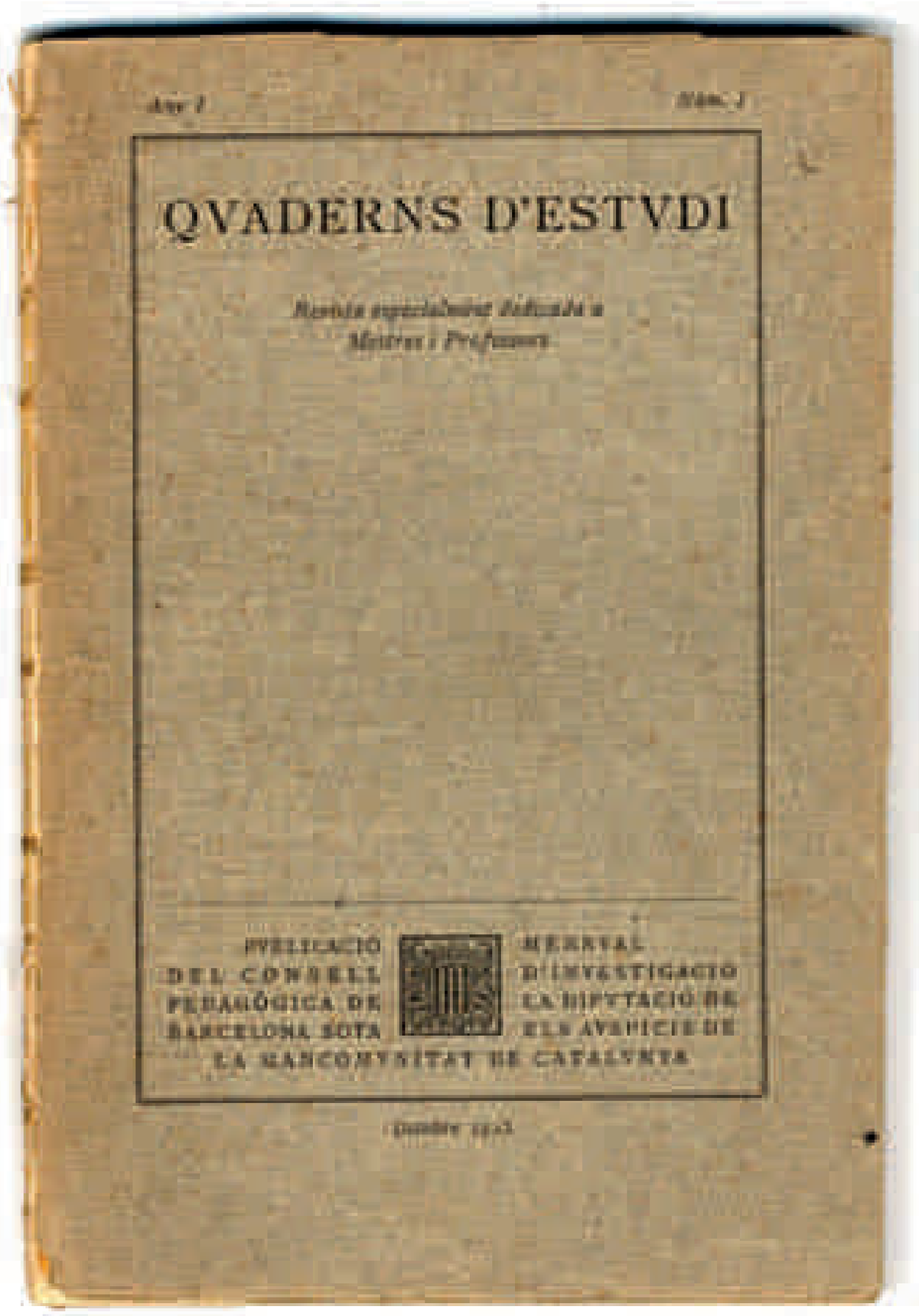
La visió renovadora, científica, moderna i progressista de l'educació va desaparèixer del discurs pedagògic i de la pràctica escolar. La tarima antiestètica i antipedagògica que havia presidit tants anys la majoria de les classes i que amb tant d'esforç havia estat apartada durant els anys republicans, retornava amb més ímpetu que mai a totes les escoles nacionalcatòliques del país. Sens dubte, tot un símbol de la concepció de l'educació de la "Nueva España".

MUME. Fotografia Manuel Moros © Fons Peneff

Reproducció: www.jmoliveras.cat

Les revistes professionals ajudaven a la formació pedagògica dels mestres.

Revistes i llibres per renovar l'escola

per Josep González-Agàpito

La voluntat de regeneració social i de modernització del país, a inicis del segle passat, impulsà una garba de mestres de terres gironines a plantejar-se renovar l'escola. Aspiraven a convertir-la en una eina eficaç d'educació dels futurs ciutadans i ciutadanes per contribuir així a transformar positivament la societat que els havia tocat viure.

Eren hereus de la profunda reflexió que comportà la derrota de 1898 d'Espanya en la guerra amb els Estats Units entre la intel·lectualitat i els àmbits amb consciència social. Les Converses Pedagògiques iniciades per aquests mestres el 1903 es produeixen en el marc de l'esfondrament dels partits dinàstics a Catalunya, a les eleccions de 1901, que marca la fi del caciquisme al país i fa palès que els seus sectors més dinàmics socialment i econòmicament no se senten representats per l'estructura política que consagrà la Restauració dels Borbons de 1874.

Com hem vist en les aportacions anteriors, aquelles Converses Pedagògiques són una manifestació més de la necessitat de la cooperació per al progrés de qualsevol col·lectiu humà. I un compromís de formació continuada com a expressió, com digué Giovanni Gentile, del fet que "només en la febre d'aprendre es pot exercir el mestratge".

Aquest estudi i la reflexió crítica, doncs, són la resposta als reptes que la pràctica escolar quotidiana planteja. Les publicacions i les revistes pedagògiques esdevindran un mitjà idoni per a la cooperació, l'intercanvi d'idees i la formació. Així nasqué ***El Defensor del Magisterio***, un títol ben explícit de la sentida necessitat de la dignificació del magisteri. La revista, iniciada com a expressió de la novella Associació Provincial del Magisteri, a més de vetllar per les qüestions laborals esdevingué un important focus de reflexió sobre l'objectiu de l'educació en una societat on havien entrat en crisi els valors de la ruralitat i on la creixent industrialització demanava noves respostes des de l'escola. La revista tingué com a primer director Josep Gumbau i Serra, al qual succeïren Manuel Viñas i Silvestre Santaló. Iniciada com a setmanari, es convertirà en el vehicle quinzenal de comunicació entre el magisteri gironí, especialment des que l'editorial gironina Dalmau Carles i Pla es responsabilitzà de la seva edició.

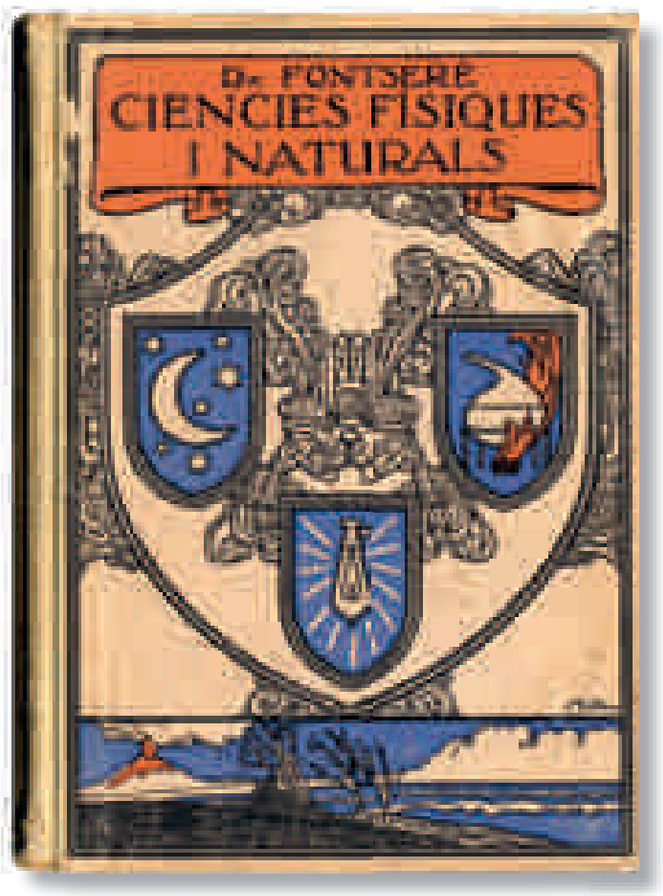
De tota manera, un grup de mestres inquiets que no s'acaba d'identificar amb el contingut d'***El Defensor*** fundarà ***El Magisterio Gerundense***, una de les revistes professionals més destacades de la Catalunya del primer terç del segle XX, la qual passa el 1934 a denominar-se ***El Magisteri Gironí,*** fins a la seva forçada desaparició al 1939. La revista tindrà una gran acollida entre el nostre magisteri, que veurà recollits a les seves pàgines els ideals de catalanitat, democràcia i renovació pedagògica de què participa. També, entre d'altres publicacions periòdiques coetànies, cal ressenyar ***Gerunda,*** que des de 1920 aglutinarà un sector del magisteri catòlic.

En el marc general de Catalunya les revistes pedagògiques mostren com l'educació és al centre de la preocupació i del debat ideològic i polític. En són bon exemple les editades pels sectors catòlics, com ***Razón y Fe*** i ***La Educación Hispano-americana***, aquesta darrera dirigida per l'empordanès Ramon Ruiz Amado, tot un referent de l'educació tradicional i conservadora. Des del laïcisme combatent trobem ***El Boletín de la Escuela Moderna*** com a mostra.

Com a impulsora de l'educació activa i la renovació metodològica cal assenyalar la ***Revista Catalana d'Educació,*** continuada, després de la seva desaparició, per la ***Revista de Educación,*** dirigida per Joan Bardina.

Bardina a començaments del segle XX replanteja en profunditat la concepció del llibre escolar en català.

Eduard Fontserè i Riba, més conegut en la seva vessant relacionada amb la meteorologia, publicà l'any 1932 aquest manual de ciències físiques i naturals."

El noucentisme, com a programa de modernització i reconstrucció nacional de Catalunya, tingué la seva expressió pedagògica en ***Quaderns d'Estudi***. Aquesta revista, de títol significatiu, fou dirigida per Eugeni d'Ors i iniciada el 1915 pel Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya, que la feia arribar gratuïtament als mestres com a eina de culturització i actualització professional.

En temps de la Generalitat republicana les revistes professionals continuaran tenint un rol molt important en la innovació i reflexió de la pràctica escolar. Una eina rellevant per difondre els esforços renovadors i la seva fonamentació teòrica fou la ***Revista de Psicologia i Pedagogia***, una publicació de gran rigor i alçada científica que editaven conjuntament l'Institut Psicotècnic i el Seminari de Pedagogia de la Universitat. Publicada des de 1933 fins a 1937, en plena Guerra Civil, fou dirigida per Joaquim Xirau i Emili Mira.

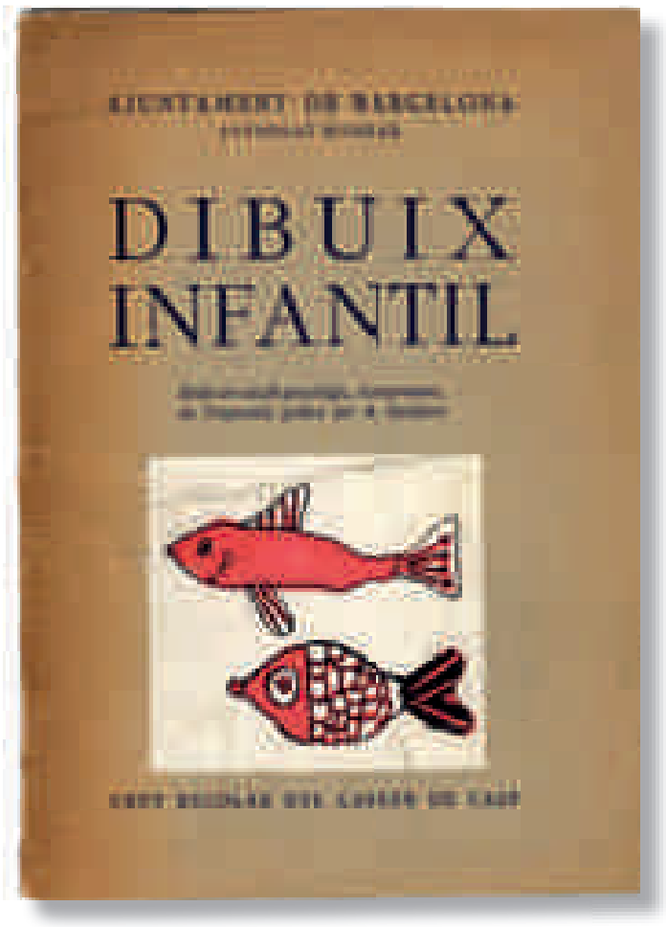
L'altre mitjà de difusió de les propostes renovadores fou el ***Butlletí dels Mestres***, que es distribuïa a tot el col·lectiu. Recuperada la seva publicació, que estroncà la Dictadura de Primo de Rivera, es convertí en un utilíssim suport per a la posada en comú d'experiències escolars i didàctiques i una via d'intercanvi d'informació. I caldrà que no oblidem l'influx que exercí ***La Revista de Pedagogía***, editada a Madrid a l'ombra de la Institución Libre de Enseñanza, on nombrosos educadors i educadores catalans publicaren articles o redactaren llibres per a la seva editorial.

L'impuls de la premsa pedagògica tenia per objectiu, com veiem, assolir una millor qualitat i eficàcia educatives. Però, també, molts mestres renovadors eren conscients que un vehicle indispensable per millorar les pràctiques escolars eren els llibres escolars. La majoria del magisteri català era plena d'ideals, però atrapada per uns procediments escolars esterilitzants. Tanmateix, aquestes rutines escolars tradicionals eren difícils d'eliminar, ja que eren percebudes per molta gent com "allò que fa l'escola".

Calia proporcionar a les escoles i als mestres un nou currículum que, sense ruptures ni estridències, portés implícita una formació cívica i social molt diferent. I aquesta transformació es féu encara més necessària durant la breu experiència democràtica de la II República i d'autogovern

En plena guerra (1937), Alexandre Galí continua publicant manuals per a l'ensenyament de la llengua catalana.

A les escoles del Patronat de l'Ajuntament de Barcelona es fomentava el creixement personal a partir de la dimensió artística.

de Catalunya a partir de 1931. El millor camí per facilitar-la eren els llibres escolars. Tot i que el nucli de la Institución Libre de Enseñanza havia estat crític amb el seu ús perquè era el símbol de l'aprenentatge memorístic, dins el moviment de renovació català trobem, ja des dels primers anys del segle, una actitud més favorable. S'assigna un nou rol al llibre escolar i se'l valora com a forma de millorar la qualitat de les pràctiques escolars i suplir la poca preparació professional i cultural del magisteri. Ja el 1904, des del sector catalanista republicà, es projecta per a les seves escoles una biblioteca escolar de la qual sols reeixí el *Sil·labari català* de Pompeu Fabra.

També el Partit Republicà Radical, d'Alejandro Lerroux, creà escoles a poblacions importants, a partir de 1904, que basaven la seva metodologia en l'acurada col·lecció de prop de cinquanta llibres de text de l'editorial de l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia, per tal d'assegurar una certa qualitat en la feina escolar. Des del catalanisme conservador, així mateix, s'interessaren pel llibre escolar. Enric Prat de la Riba i Joan Bardina, uns dels pioners de l'escola activa a Catalunya, impulsaren un projecte semblant. Al setembre del 1905 aparegué el primer llibre de la "Biblioteca Escolar Moderna", que iniciava una nova concepció dels llibres de text, fets ara a l'estil dels de les escoles renovades anglosaxones. Aquest llibres foren un èxit editorial per la seva qualitat pedagògica i modernitat.

El desenvolupament de la renovació pedagògica a les comarques gironines propiciarà el sorgiment d'una de les editorials de llibre de text més exitoses i reconegudes. Es tracta de Dalmau Carles, Pla, de Girona, que fornirà de llibres adequats durant el primer terç del segle XX i especialment durant la II República moltes escoles espanyoles. Entre la gran extensió de la seva obra editorial cal esmentar, perquè és un dels llibres amb més presència a les escoles, la seva conegudíssima *Enciclopèdia cíclico-pedagògica*, que fou traduïda al català el 1931 i adaptada, com la seva homònima castellana, al nou marc social i polític de la República. Tampoc es pot deixar d'esmentar per la seva qualitat pedagògica la tasca editora de Gustau Gili, amb llibres com els tres volums de la *Selecta de Lectures* d'Artur Martorell i, també, la *Cartilla de civisme i dret* de Ramón Torroja, obra especialment preuada per als mestres republicans.

G. Colomb

LLIÇONS DE COSES

en 650 gravats

GUSTAU GILI

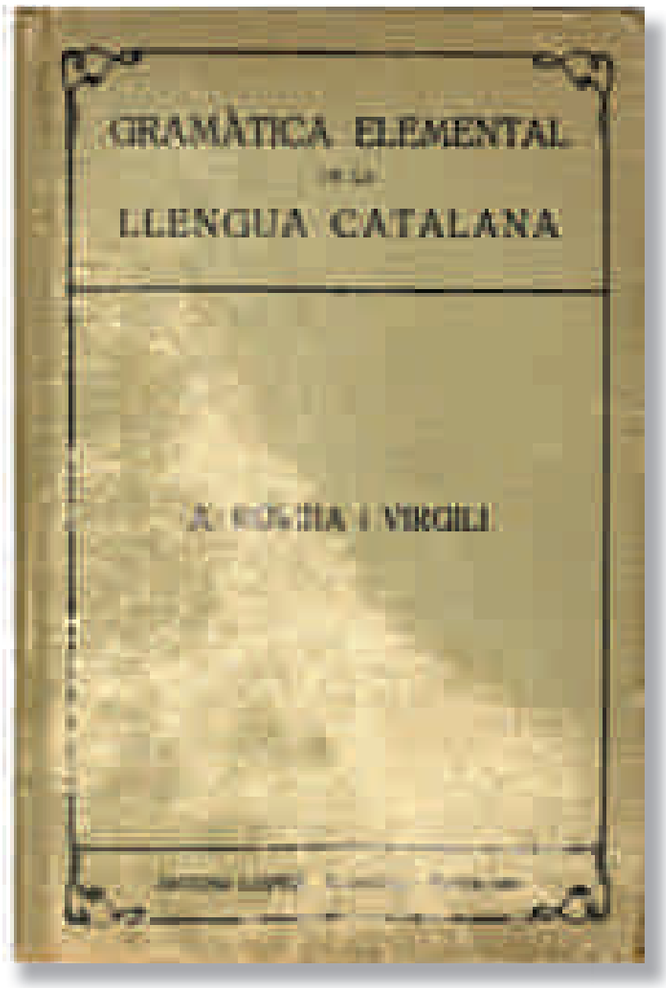
Editor : Barcelona

La reivindicació del català a l'escola farà que entre l'inici del segle i la Dictadura de 1923 s'editin més de cent cinquanta títols diferents, entre els quals destaquen els editats per la Mancomunitat de Catalunya a partir de 1914. Cal fer una menció especial en aquest àmbit de recuperació del català a l'escola de la producció de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, que, pel seu valor pedagògic, és àmpliament tractada en el capítol següent.

La importància del llibre com a suport de les pràctiques escolars ve marcada per la publicació de més de cent setanta títols en el moment de forta valoració de l'escola i l'educació dels anys de la República. Aquest fet mostra també el dinamisme de la renovació de les pràctiques escolars, que va portar a publicar llibres amb nou plantejament o a reestructurar antigues edicions i adaptar-les a les necessitats educatives de la nova societat que, malauradament per poc temps, obrí la República.

El govern republicà, el 1932, establí unes bases per seleccionar els llibres escolars existents i els nous, per garantir-ne la qualitat pedagògica i l'adequació de continguts a la nova realitat política. Els textos i llibres escolars reflecteixen la dura polèmica i confrontació ideològica i pedagògica que viu la República. Durant el bienni radicalcedista, el maig de 1934, es publica una normativa que fou durament criticada pels sectors renovadors.

L'escola i l'educació eren, i són, un mitjà de difusió d'idees socials, culturals i polítiques no sols entre els escolars sinó també entre tot l'àmbit social de l'escola. A ningú se li escapa, doncs, que el llibre escolar no és pas un asèptic instrument del treball escolar. Com assenyala Alain Choppin, "els llibres escolars són el suport de múltiples transmissions entre les quals destaca la ideològica".

L'historiador Rovira i Virgili ben aviat (1916) fa aportacions a favor de la llengua catalana.

L'editorial gironina Dalmau Carles, Pla va tenir una importància excepcional, abans i durant la república, en la difusió del llibre i el material escolar."

L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana a l'Alt Empordà

per David Pujol i Fabrelles

"Ja ets soci de la benemèrita Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana? – Cal que te'n facis, lector amic. Pensa que, ésser-ho és un timbre de glòria i una bella executòria de patriotisme."

Empordà Federal, 23/08/1930, pàg. 7

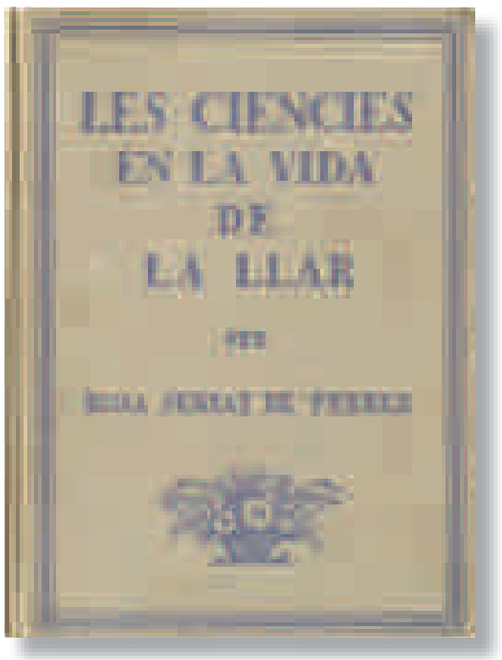
Flos i Calcat va ser un dels fundador de l'APEC

L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC), fundada el mes de desembre de l'any 1898 –inicialment amb el nom d'Agrupació–, va ser l'entitat que més va contribuir, durant el primer terç del segle XX, a la catalanització efectiva de l'ensenyament. L'any 1914, a partir de la presidència de Manuel Folguera i Duran, la Protectora va aconseguir una gran penetració en la societat catalana –i també a Amèrica i a d'altres llocs del món– i va assolir una bona projecció, gràcies sobretot a la col·laboració de les figures més prestigioses de la intel·lectualitat del país.

La tasca escolar de la Protectora fou de gran abast, sobretot si tenim present que les accions que duia a terme, malgrat comptar amb algunes modestes ajudes institucionals, es finançaven a través dels ingressos dels socis. L'any 1923, abans de la Dictadura de Primo de Rivera, l'entitat tenia més de deu mil socis, escampats arreu del món. La contribució d'alguns mecenes catalans que vivien a Amèrica fou molt important: l'any 1921, per exemple, pràcticament la meitat dels diners de les quotes venien de l'altra banda de l'Atlàntic. Els recursos de què va disposar la Protectora li van permetre dur a terme una obra important de promoció de la llengua i la cultura catalanes a les escoles, tant públiques com privades, a més d'altres accions renovadores. Quan el 29 d'abril de 1931 el ministre d'Instrucció Pública Marcel·lí Domingo promulgà el decret que regulava l'ús del català a les escoles –era la primera vegada que l'Estat aprovava un text que permetia, de manera oficial, el català a les aules–, el camí s'havia aplanat molt gràcies a entitats com la Protectora.

La Geografia Elemental de Catalunya, del mestre Pere Blasi va ser premiada per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana el 1916. Se'n varen fer vàries edicions a partir del 1922.

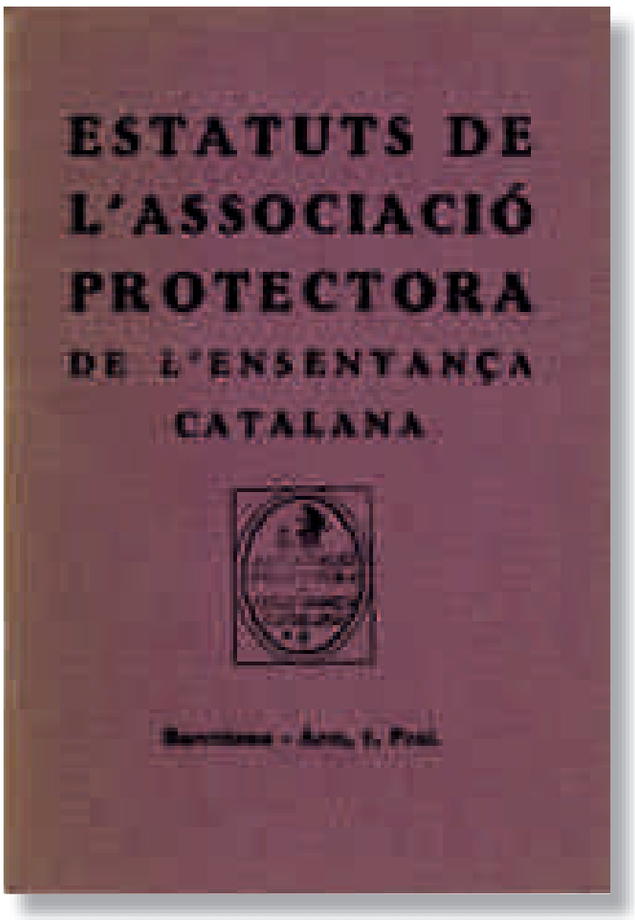
Publicada el 1923 per l'Editorial Pedagògica. Adreçat especialment a la dona dins la família i la societat.

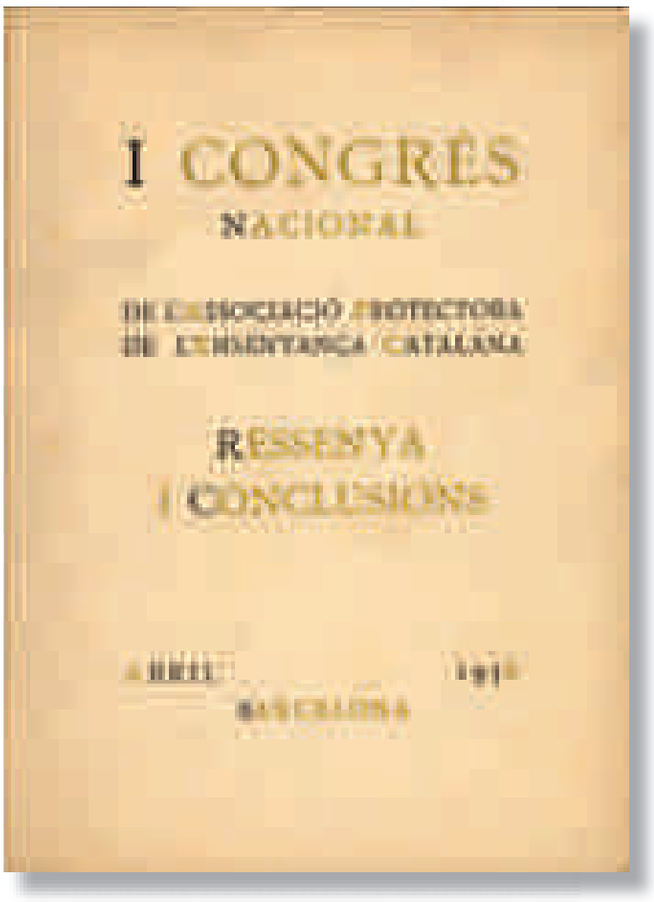
En primer lloc, la Protectora va oferir suport econòmic, tècnic i moral a nombroses escoles d'arreu del país: les subvencionava econòmicament, els regalava premis, els lliurava llibres i altres tipus de material pedagògic... Segonament, l'entitat es dedicà a impulsar colònies escolars per als alumnes de les escoles catalanes, complementant, d'aquesta manera, la tasca que feia l'Ajuntament de Barcelona. En quinze anys, des del 1920 al 1935, se n'organitzaren setanta torns. En tercer lloc hem de parlar de l'organització de concursos de lectura i escriptura, així com d'història i geografia de Catalunya. Pel que fa als de llenguatge, se'n celebraren més d'un centenar. De concursos nacionals d'història i geografia se'n celebraren deu: sis a Barcelona, un a Girona, un a Lleida, un a Tarragona i un a Sabadell. Per la seva banda, i amb abast més restringit, les comissions delegades que hi havia escampades arreu del territori n'organitzaren una trentena més. Una darrera preocupació de la Protectora va ser la formació dels mestres i, en aquest sentit, s'instauraren càtedres de català a les Escoles Normals. A Girona se'n van crear dues, el curs 1917-1918, una per a la de nois i una altra per a la de noies. També es pensionà diversos ensenyants per tal que poguessin realitzar viatges pedagògics a l'estranger. Entre els beneficiaris d'aquestes ajudes hi ha el gironí Narcís Masó.

L'edició de textos escolars de qualitat també fou una de les preocupacions més importants de la Protectora des dels seus inicis. L'impuls fort, però, va ser a partir de 1917, quan, en el si de l'entitat, es va crear la Comissió Editorial Pedagògica, presidida per Pompeu Fabra. En coordinació amb la Comissió Tècnica, presidida pel mestre Llorenç Jou i Olió, es van publicar tot un seguit d'obres, d'autors de primera fila, de molta qualitat: ***Història de Catalunya. Primeres lectures,*** de Ferran Soldevila; ***Lectures d'infants,*** per Maria de l'Assumpció Pascual***; Llibre de la natura,*** de Salvador Maluquer i Antoni Parramon; ***Lliçons de llenguatge,*** d'Alexandre Galí; ***Geografia elemental de Catalunya,*** de Pere Blasi; ***Les ciències en la vida de la llar,*** de Rosa Sensat; ***Salut,*** de Ramon Fagella, entre moltes d'altres.

La Protectora a l'Alt Empordà

Les primeres dades que de moment tenim sobre aquesta entitat a la comarca de l'Alt Empordà són de 1916, quan quatre ciutadans de Figueres se'n fan socis: són en Joan Coll, en Joaquim Cusí, en Jaume Maurici i en Jaume Navarra. Aquest mateix any, en la primera memòria anual que publica la Protectora, es dóna notícia de les escoles de l'Ave Maria de l'Escala, on s'hi fan 'ensenyances catalanes'. L'any 1917 i 1918 ja hi ha un soci més, en Josep Puig i Pujades, escriptor i polític que arribà a tenir importants responsabilitats de govern durant l'etapa republicana i que va ser un referent en el camp cultural empordanès durant tot el primer terç del segle XX.

A la memòria de l'any 1919 consta una donació de llibres en català a les escoles de Sant Pere Pescador.

A primers d'any de 1920 Figueres ja té constituïda la Comissió Delegada de la Protectora a la ciutat. En aquells moments l'entitat té un total de 2.035 socis, dels quals 35 són a la capital empordanesa. El president de la Comissió Delegada és Rafel Ramis. En aquest any hi consta com a soci, per primera vegada, el notari Salvador Dalí, pare del pintor. L'any 1921 l'Ajuntament de Figueres consta com a soci protector. A la comarca hi ha 59 socis: 56 a Figueres, 1 a Siurana, 1 a Castelló d'Empúries i 1 a Camallera. En aquest mateix any l'Associació Protectora subvenciona el Col·legi Empordanès de Figueres, del carrer Forn Baix, fundat per Rafel Ramis i dirigit, més tard, per Josep Pey i Calvet.

L'any 1922, amb només un soci més que l'any anterior –per tant, amb 60 socis–, la Protectora subvenciona, a més del Col·legi Empordanès, l'Escola Parroquial de Garriguella. Aquestes notícies ens indiquen com, a poc a poc, segurament que de manera tímida, petites escoles de poble anaven introduint l'ensenyament del català i en català. L'any següent, el 1923, a la comarca hi ha 98 socis individuals (92 a Figueres, 2 a Castelló d'Empúries, 1 a Siurana, 1 a Camallera, 1 a l'Escala i 1 a Marzà) i, per primera vegada, 2 de col·lectius: el Centre Nacionalista de Castelló d'Empúries i l'Orfeó Germanor Empordanesa de Figueres.

El 13 de setembre de 1923 el general Miguel Primo de Rivera, capità general de Catalunya, amb la connivència d'Alfons XIII, dugué a terme un cop d'estat militar de conseqüències molt negatives per a la nostra llengua i cultura i, per tant, per a la Protectora. L'arribada de la Dictadura va coincidir amb un moment de vitalitat de l'entitat, que era present en molts àmbits de la societat i que havia assolit 10.400 associats, un nombre que ja començava a ser important. Era un moment de creixement, d'activitat creadora i de projecció cultural. La seva força residia, sobretot, en el seu caràcter d'entitat aglutinadora d'esforços, de persones i de projectes. S'havia convertit, en paraules d'Alexandre Galí, en una zona de convivència on tothom col·laborava sense necessitat d'abdicacions i en un pla completament civil i civilitzat. El cas és, però, que la Protectora va ser clausurada oficialment nou mesos després del cop d'estat, el 24 de juny de 1924, i el seu domicili social fou tancat i segellat.

Per això no tornem a tenir dades de l'activitat de la Protectora a la comarca fins a primers de gener de 1930. Els socis havien baixat a 41, o sigui menys de la meitat dels que hi havia abans de la Dictadura: 33 a Figueres, 2 a Borrassà, 1 a l'Escala, 2 a la Jonquera, 2 a Lladó i 1 a Vila-robau (Ventalló). En començar l'any 1932, però, aquesta situació ja s'havia remuntat: a Figueres hi havia 117 socis (la Comissió Delegada estava presidida per Santiago Massot), 4 a Castelló d'Empúries, 3 a Lladó, 2 a la Jonquera, 2 a Colera, 2 a l'Escala, 2 a Borrassà, 1 a l'Armentera, 1 a Cadaqués, 1 a Palau-saverdera, 1 a Roses, 1 a Sant Climent, 1 a Vilabertran, 1 a Vilatenim (que en aquell moment encara no s'havia annexionat a Figueres) i 38 a Portbou (amb una Comissió Delegada presidida per Ferran Sunyer). Aquest últim cas és especialment remarcable. També és digne de ressenyar que alguns dels socis de la Protectora, en aquests anys, són els mestres de les escoles públiques: en Joan Parals a Sant Climent, en Joan Barcons a Palau-saverdera, la Neus Ribes a Torroella de Fluvià, en Narcís Coma a Peralada, en Lluís Tasis a Cadaqués, en Manuel Bofill a Cabanelles, etc. D'altra banda, hi ha tres ajuntaments que són socis protectors (Figueres, Roses i Castelló d'Empúries) i tres entitats que són sòcies numeràries col·lectives (Centre Català de Castelló, Foment de la Sardana de Figueres i Foment de la Sardana de Portbou). En aquesta mateixa memòria de l'any 1931, d'on hem extret aquestes dades, consta que la Protectora va intervenir en l'organització i orientació dels cursos de llengua catalana d'Atenea de Figueres.

Gràcies a la memòria de l'any 1933 sabem que durant aquest any van impartir-se uns cursos de gramàtica catalana a càrrec del soci Carles Varela, lingüista i articulista. També comprovem que hi ha dos ajuntaments més que s'havien adherit a la Protectora: el de Sant Pere Pescador i el de Portbou. Dels 251 socis que hi havia a la comarca (un 3,3% del total de socis que tenia en aquell moment la Protectora), 156 eren a Figueres, 72 a Portbou i, els altres 23, repartits en 14 pobles.

Les darreres dades que tenim són dels anys 1934 i 1935: Carles Varela continuava fent un curs de català i el nombre de socis anava creixent, bé que lentament (11 socis nous a Figueres el 1934, i 15 socis nous a Figueres i un a Llançà el 1935). També consta una subvenció de la Protectora, l'any 1935, al Col·legi Empordanès de Figueres.

El franquisme va fer desaparèixer l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, tot i que durant uns anys va continuar part de la seva tasca a l'exili. A més de prohibir l'ús del català en la vida oficial i pública de Catalunya el franquisme va prohibir el seu ensenyament i el seu ús a totes les escoles públiques i privades. L'Editorial Pedagògica es va convertir en Editorial Pedagógica i va publicar alguns títols en castellà, esperant, suposem, temps millors. Es van traduir al castellà alguns dels textos que s'havien publicat anteriorment en català (per exemple, les ***Lecciones de aritmética,*** de Concepció Vandellós i Maria Esteve-Llach) i se'n van editar alguns de nous (***La barca palangrera, Cuentos de F. Eiximenis, La torre de las siete damas,*** etc.). Per desgràcia, però, aquells 'temps millors' van trigar massa a arribar.

Reflexió final

Per acabar, no vull deixar de dir que ara –que ningú no pot discutir que l'escola del nostre país viu, des del punt de vista lingüístic, una bona època– sembla que el català a l'escola torna a estar amenaçat. Es discuteix el model d'immersió i s'ataca, per via judicial, el model d'escola catalana inclusiva per a tots els infants del país. En aquest context, algunes entitats i particulars han ressuscitat el cartell de la Protectora com a emblema per a defensar l'escola catalana. Qui ens hauria dit que el dibuix d'en Josep Obiols –que estudiàvem com un fet del passat, ben mort i enterrat– tornaria a fer camí entre nosaltres?

JA SOU
DE L'ASSOCIACIÓ
PROTECTORA DE L'EN
SENYANÇA CATALANA?

Procedència de les fotografies i material gràfic.

De l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà (ACAE) procedeixen les que il·lustren les pàgines 12, 16, 21, 22, 23, 24, 28, 34, 36 i 37. De l'Arxiu Comarcal del Baix Empordà (ACBE) la de la pàgina 13. De l'Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses procedeix la de la pàgina 6. L'Arxiu Municipal de Figueres ha proporcionat les dues de la pàgina 19 i les de la 20 i 32, i l'Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí la de la pàgina 14 (esquerra). De l'Arxiu Nacional de Catalunya procedeix la de la coberta. Del Museu del Joguet de Catalunya són les que il·lustren les pàgines 38, 39 (dreta), 42 (dreta) i la de la pàgina 45, de la qual s'ha extret el motiu gràfic de la portada. De l'arxiu Jordi Verrié (UdG) procedeixen els cartells de les pàgines 17 i 33, reproduïts per Josep M. Oliveras (www.jmoliveras.cat). De l'arxiu Salomó Marquès procedeixen les imatges de les pàgines 27, 39 (esquerra), 41, 42 (esquerra) i 43. I del Museu Memorial de l'Exili la de la pàgina 31 (Pas fronterer del Coll de Belitres (Portbou-Cervera) Fotografia Manuel Moros © Fons Peneff).

Quant als particulars, ha estat cedida pel Sr. Josep Quintana la de la pàgina 8, del Sr. Jaume Carbonell la de la pàgina 25, del Sr. Carles Varela la de la pàgina 40, del Sr. David Pujol de la pàgina 14 (dreta) i del Sr. Santi Soler i Simon la de la pàgina 47.

"L'objectiu de la recerca històrica és la de divulgar i donar a conèixer les arrels de la societat on vivim i l'evolució històrica d'aquesta societat."

Montserrat Hosta Rebés
Directora de l'Arxiu Històric de Girona (2003-2013)